

**KÖZVÉLEMÉNY
ÉS
TÁRSADALMI FEJLŐDÉS**

ÍRTA

SZIRTES ARTÚR Dr.

BUDAPEST 1921
A „MŰIPAROS” KIADÁSA

Minden jog, a fordításé is, fenntartva.

Nyomatott Elek-Várnai könyvnyomdájában Budapest, IV., Régi posta- utca 3..

ELŐSZÓ.

A közvélemény nem mindig nyilvános vélemény. A magyar elnevezés e szempontból találóbb, mint például az angol *public opinion*, a francia *opinion publique* vagy a német *öffentliche Meinung*. A közvélemény fejlődésének csupán egyik foka az az állapot, amidőn a közvélemény egyben nyilvános vélemény is. Megtévesztő események, szervezett uszítás vagy egyéb okok folytán előállt ragályszerű tömegeltévelyedések idején a nyilvános vélemény lehet ugyan helytelen közvélemény, azon»ban a közvéleménynek híresztelt nyilvános vélemény a fejlődés alsóbb fokain rendszerint nemcsak helytelen, de nem is közvélemény. (Ahhoz, hogy a helyesen fejlődött igazi és helyes közvélemény nyilvános is legyen, az alkotmányos kultúrfejlődésnek viszonylag magas fokára van szükség. A szükségszerű fejlődéspolitikai célkitűzés problémánk taglalásánál ilyformán az, hogy a *helyes közvélemény* kialakulásának és e közvélemény *helyes kialakulásának* eszközeit, módjait és fejlődési irányvonalait keressük, ez pedig végeredményében *a helyes közvélemény és az uralkodó nyilvános vélemény azonosságának* és kormányzóképeségének ideálját jelenti.

Nagyon természetes az is, hogy a közvéleménynek valóban *véleménynek*, tárgyilagos ismeretek útján minél szélesebb rétegekben egységesen kialakult, tudatos igazságossági *Ítéletnek* kell lennie, nem pedig merő

hangulatnak. Az imént említett kultúrpolitikai fejlődés-irányvonalainak megvilágítása kapcsán az alábbi fejtegetések egyik legfőbb törekvése az, hogy reámutasson arra a kultúrpszichológiai fejlődésre, melynek során a közéletben a *hangulati elem fölé* mindinkább a tudatos és kormányzatra képes *vélemény* kerekedik, mely az *akaratelemet* is mindinkább a maga szolgálataiba hajtja. A kapcsolatos fejlődéstani, lélektani tüneteket hol történelmi, hol természettudományi, hol erkölcsstani, hol világszemléleti, hol meg szervezettaninézőpontokból tárgyaljuk és ez empirikus utón jutunk a szükséges fogalmi konstrukciókhoz. Az irodalmi áttekintést a fejtegetések befejezése kapcsán nyújtjuk.

Budapesten, 1921. év elején.

I.

Ókori és újkori demokráciák.

Azok a veszedelmek, melyek a mind nagyobb néptömegeknek a törvényhozás és a közigazgatás munkájába való bevonásával járnak, éppoly régóta ismeretesek, mint magának a demokráciának eszméje. A régi görög államok városi és hajózási életének fejlődésével az egykor klasszikus bölcseséggel kormányzott eupatridák, e kiváló arisztokraták ideje fokozatosan letűnik, a főurak egyrészt az egymás közt kifejlődött egyenlenségek, másrészt a néppel vívott harcok során fokozatosan lezülленnek egykori magaslatukról és a geomórok és demiurgok, de különösen ez utóbbiak, a demos milloágr kezébe kerül a közélet irányításának hatalma, igen ismeretesek már eme időkből is azok a kormányzati hátrányok, melyek az örökös választásokkal, sorsolásokkal tarkított, a szakismereteket gyöngítő népkormányzattal és nyers tömeguralommal kapcsolatosak voltak és amelyek végeredményükben Athén bukásához oly nagymértékben hozzájárultak.

De vájjon ki kívánná vissza e tünetek láttán a régi India brahma világának kasztrendszerét, az egymástól kegyetlen szigorral elszigetelt, „Brahma szájából eredő” papi brahmanok, a „karjaiból eredő” harcos xatriyák, a „combjaiból eredő”, kereskedő és földmives vacyák és a „lábaiból eredő” szolgálta cudrák megmerevedett korát? Vigasztalhat-e e kor képében az a mélyen filozofikus vallás, melyet India a brahmanizmusból a buddhizmuson át a világ csodálatára hagyott emlékül az emberi kultúrfejlődésnek, de amely évezredek mozdu-

latlanságban tartotta tengernyi, lendületes fejlődésre hivatott nemzedék életét. Az álmaiból már régóta ébredő Ázsia nemzeti mozgalmi fogják megmutatni, miként tudnak e népek a kontemplatív múlt hatalmas fegyvertárával, a buddhizmusban megnemesedett lélek egész vértetével a modern technika kultúrájába bekapcsolódni és népies kormányzati formáikkal az emberiségnek az eddieknél tökéletesebb példákkal szolgálni.

Ha az ókori demokráciák történelme azt is mutatja, hogy azok még a nyers tömeguralom minden veszélyét magukban hordták, e jelenségből csak arra szabad következtetnünk, hogy az ókori népei a demokráciára, illetve a közvélemény uralmára és kormányzati formáira még éretlenek voltak.

Az ókori és az újkori demokráciák népei között a legjellegzetesebb különbség ugyanis gondolkodásmódjuk különbözőségében rejlik. Az ókori népek gondolkodásmódja, még a legfejlettebb görög kultúrkorszaké is, mithológikus, míg az újkori demokráciák népeinek gondolkodásmódja mindinkább természettudományos. A gondolkodásmódok eme különbözősége magyarázza, hogy az ókori tömegeket mindenkor mozgósítani lehetett, ha valaki a mithológikus gondolkodás talaján az államvallás sérelmére hivatkozott. Innen a természetbúvár bölcselők üldözése, innen egy Sokrates elítéltetése és kivégzése: a vad pártpolitika, a korlátolt reakció és a féktelen hatalomvágy egyaránt a tömegek mithológikus gondolkodásmódjával operált és hogy e műveletlen tömeget kellőképp uszithassa, a demokrácia éretlen ókori formáit — az időszakos tömeguralmat — teremtette meg.

Az ókori tömeguralom gondolkodásbeli alapjaival ellentétben a modern demokráciák új utjai a tudományos gondolkodásmód fejlesztésének és általánosításának nyomán nyílnak meg.

Korántsem vélhetjük, hogy merő alkotmányszervezeti törekvésekkel a demokrácia oly sok visszassága egy csapásra megoldást nyerhet. Úgy az ókori, mint az

újkori demokráciák szervezeti tanulságai arra tanítanak, hogy a merőben politikailag szervezett demokrácia és az autokrácia, a demokrácia és a despotizmus egymással kölcsönös viszonyosságban állnak, nem egyszer egyik a másiból ered, sőt egyik a másikban benne is rejlik. Tudjuk, hogy a demos vezetéi, a demagógok, akik rendszerint a főúri osztályból kerültek ki, a nép segítségével és akaratából rendszerint tyrannusokká váltak, valóságos fejedelmekké, uralkodókká, kik nem egyszer egyben ^kegyetlen despoták is voltak; ezek azután újból harcba szálltak ugyanazzal a néppel, melyet egykor ők vezettek, de amelynek élén most más demagógok, leendő új despoták és új Drakonok álltak. Tudjuk, mily kevésbé sikerült egy Solon bölcseségének a korlátozott vagy „mérsékelt” demokráciával a nép tartós tetszését megnyernie és mint alakult ki azután a Kleisthenes nyomán fejlődött korlátlan, vagy „tisztá” demokráciában a vezetők zsarnoki uralma, mely tárgyilagos bírálatáért egy Sokratest is halállal sújtott. Hiába volt a demokrácia e bennrejlő gyöngeségeivel szemben minden orvosser, melyet a nép az önmaga eltévelyedéseinek és félrevezetésének elhárítására a történelem során helyel-közzel alkalmazott. Hiába volt az ostrakizmus néven ismert athéni népszavazás, mellyel a nép nem egy kiváló tehetségű, de befolyásában, presztízsében túlságosan növekvő és elvakító politikust ítelt távollétre, hosszú számkivetésre. És hiába alkalmazzák az újkori demokráciákban a szabad és általános szavazati jog kiegészítéseként a recall-t, a képviselők visszahívásának jogát és a többi ismert korrektívumot, a plebiscitum, vagy referendum — a népszavazás — számos válfaját, a parlamentarizmus kiegészítéseként az iniciatívát, a nép törvénykezdeményezési jogát (melyet egyébként a görögök is ismertek) és a kisebbség képviseleti jogát, a direct primary-t. Ezek a politikai orvosszerek alig változtatnak azon a jelenségen, hogy az ekklesiában, a népgyűléseken és a pártgyűléseken megnyilvánuló tömegvélemény

a szabadságot, a politikailag legszebben szervezett demokráciában is, teljesen elnyomja és — maga is zsarnoki lévén — a népet elnyomó zsarnokságnak és cézári uralomnak csiráit hordja magában.

Ezen jelenségen nem segít a népgyűlések mégoly szervezettsége sem. Tömeggyűléseket és azokon a szabad vitatkozás lehetőségét szebben és jobban, mint Kr. e. 5. század Attikájának bule-it, ekklesiáir, heliaá-it, vagy újabban például az északamerikai Massachusets public hearing-eit, úgy alkotmányszervezetileg, mint eljárásilag kiépíteni alig lehet. Tömegvitákat és tömegankétokat rendezni általában csak viszonylag kis tömegekkel lehet és viszonylag sikeresek, tárgyilag eredményesek az ily viták is csak helyi jelentőségű, többé-kevésbé adminisztratív kérdésekben szoktak lenni. Tudvalevőleg azonban nagyobb elmélyedésre a tömeg még oly szervezett és fegyelmezett vitákon sem képes és a népgyűlések és népszavazások a legfelsőbb fokon való döntésnek mindig kétes értékű próbakövei lesznek.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szabad, nyilvános és sokirányú megvitatás ne lenne a közvélemény kormányzati érvényesülésének egyik főkelléke.

Government by public opinion is government by discussion. A közvéleménnyel való kormányzásba megvitatás útján való kormányzás. Így tartja már jó ideje az amerikai felfogás. Sőt Wilson összegyűjtött beszédeiben egy helyütt az időszerű kulturális, politikai és igazgatási kérdések állandó népszerű megvitatásának szükségét hangoztatva, azt javasolja, hogy a mindennapi élet dolgozó emberei e célból iskolákban és egyéb kulturális helyiségekben állandóan jöjjenek össze és a közvélemény kialakítása céljából állandó fesztelen eszmecserét folytassanak. Szerinte ez a nép igazi parlamentje (the parliament of the people). Az ilyeszerű javaslatok és kísérletek nem újak. A görög ókor heliaái és bulei, a modern angolszász demokráciák town meetingjei és egyéb tömegankétjai bőven beigazolták, hogy problémá-

kat tömegvitákon eldönteni vajmi nehéz, de a modern hírszolgálat, nyomdai kultúra és a közlekedési tevékenység korában az ily tömeges összejövetelekre az egymás nézeteinek megismerése céljából egyébként is mind kevesebb szükség van. Azonban ezek ellenére sem lehet elvitatni a személyes vitatkozások termékenyítő hatását. Ahhoz, hogy nézeteink valóban körültekintőek és tárgyilagosak legyenek, a személyes megfigyelések és átélések mindennél jobban hozzájárulnak. Ahhoz, hogy mindenki a közvélemény részecskéjévé és hordozójává váljék, nagyon is szükséges, hogy környezetünket, érdekkörünket, városunkat, vidékünket és Országunkat bejárjuk és hogy ennek kapcsán minél több emberrel bocsátkozzunk beszélgetésbe és vitába. Ily értelemben csak helyeselni lehet Wilson javaslatát, de hozzá kell tennünk, hogy nem a tömegekkel, hanem az egyénekkel való összejövetelekre kell mindenkinek a fősúlyt helyeznie és hogy nem a tömegek, hanem az egyének, vitája az, mely a közvéleményre fejlesztőleg hat. Nemcsak az ókori, de eddig az újkori demokráciák kormányzati életében is hiányzott a társadalmi tényeknek, történéseknek, az életviszonylatok változásának, alakulásának, fejlődésének az a tudományosan pontos, sokirányú megfigyelése, melynek az igazi népkormányzatban — az ellenőrizni hivatott helyes közvélemény kialakulása céljából — az egyéni megfigyelés és megvitatás talaján sokirányúlag intézményesítve kell lennie.

Az igazi, a helyes, a bölcs közvélemény a tapasztalatok és a tudás minél bősége, fojtoton növekvő fegyvertárával ügyködő, dolgozó és gondolkodó egyénben érik, a kontemplációra képes dolgozó emberben, aki mindennapi munkája és ünnepnap szórakozásai, társasági és egyéni viselkedése százféle változatában ad véleményének kifejezést. Ezeknek a megnyilatkozásoknak a megfigyelése a népkormányzat egyik legfinomabb, legművészebb feladata. A tömegek görög drámai kórusa mindig csak visszhangja marad

a tömeg örömeiben és fájdalmaiban fogamzott ez egyéni véleményeknek, érzéseknek és gondolatoknak, melyekben a közvélemény legmagasabbfokú megnyilatkozásaihoz jut.

A közélet politikai szervezettsége, a politikai formák tökéletesbülése, az alkotmányosságának a párt- és a képviseleti rendszer irányvonaláiban való újkori fejlődése a helyes közvélemény kialakulásának csupán egyik külső eszköze, mely önmagában véve korántsem elegendő a helyes közvélemény és a népkormányzat azonosságához. Az eme ideálhoz vezető fejlődés súlypontja kultúrpolitikai feladatokban rejlik. Az egyéni tudás és az egyéni jellem fejlesztése egyrészt, a társadalom tudományos, intézményesen fejlesztett, állandó figyelése másrészt, ezek azok az utak, melyeken az önkormányzatra törekvő néptömegek ez örökös kormányzati ideálja megközelíthető.

Minél messzebb megyünk vissza a népek történelmében, annál inkább látjuk, hogy az egyének és a tömegek gazdasági és erkölcsi törekvéseit fantáziájuk színes köde vette körül, fantáziájuk adott törekvéseiknek és a kialakuló hatalmi állapotoknak, az emberi életre ható, természeti erőknek és az emberi cselekvés eredményességének vagy eredménytelenségének, a vezető rétegek uralmának és az alsóbbak alárendeltségének, a társadalmak és az ember életének és halálának költői és filozofikus magyarázatot. Az ókori népek mithológiája és a középkor színes vallási világa e tekintetben bőségesen gazdag példatárral szolgálnak.

Minél előbbre haladunk azonban a történelem vizsgálatában, annál világosabban látjuk, mint kerül fokozatosan részben a naiv emberi fantázia mellé, részben helyébe a megfigyelés mind pontosabb eszközeivel kutató emberi tudás és mint kerül fokozatosan maga a fantázia is a mindig bővülő emberi tudás szolgálatába. A fejlődés iránya az, hogy a népek gazdasági és erkölcsi törekvéseinek irányítását mindinkább a folyton bővülő és szilárduló emberi tudás veszi át.

A fejlődésnek ebben az irányában áll a közvélemény és a népkormányzat tudatos viszonyosságának mind teljesebb megközelítése is. A múlt és a jelen tárgyilagos ismeretének fejlesztése és terjesztése, az igazi ember-szeretettől áthatott emberi jellem nemzeti fejlesztése, a társadalom dolgozó rétegei lüktető életviszonylatainak folytonos módszeres megfigyelése viheti az önkormányzatra törekvő népeket ama közvélemény helyes uralmi formái felé, mely az egészséges társadalmi és boldog emberélet rendjének fejlesztésére és szabályozására képes.

Tudományos kutatás, tárgyilagos tudás és egyéni jellem, ezek a közvélemény legmélyebb alapjai. Az ilyen tudású és jellemű egyénben érik a helyes közvélemény. Az ilyen tudású és jellemű emberek társadalma — és nem a kormányzatra képtelen tömegek uralma — a kulturális, helyes közvélemény demokráciája, a kultúr-demokrácia.

A közvélemény tagadóinak tábora e megállapításokból nyilván a maga javára fog érveket kovácsolni. Szerintük közvélemény nincs, csak az egyénnek van véleménye és az, amit közvéleménynek neveznek, politikai szemfényvesztés vagy jámbor önámítás, fogalom, amely mögött semmi sincs.

Valóban annak, amit köznyelven közvéleménynek neveznek, számos fejlődési fokozata van. A pusztán politikailag szervezett társadalomban az, amit közvéleménynek mondanak, rendszerint nem a köz véleménye, hanem csupán egyes klikkeké, melyek a közt a maguk részére kisajátíthatni vélik. Viszont azokban a társadalmakban vagy társadalmi rétegekben, melyek még a politikái szervezettség fokáig sem tudtak eljutni, az, amit közvéleménynek hisznek, nem vélemény, csupán hangulat, mely rendszerint bizonyos események folytán előállt állapot, tájékozatlanság és tudatlanság következménye. A politikai szervezettség formáinak tökéletesülésével azonban a hangulati elem az akaratelem mögött mindinkább háttérbe szorul; viszont a tudományos

kultúra általánosulásával a pusztá akaratelem fölé mindinkább a vélemény kerekedik. Eme három fejlődési mozzanat történelmi analógiáit mutatják az ókori tömeguralom, az újkori alkotmányos kormányformák és a fejlődőben levő modern kultúrdemokrácia.

Az államhatalmi berendezkedés is aszerint veszi zsarnoki merevségéből, aszerint fejlődik az osztályállamból társadalomállammá, minél haladottabb a fejlődés a mentalitás most jelzett irányában. A gondolkodás mithologikus alapjain épült ókori „demokráciák”, „status popularis”-ok a rabszolgaság intézményét még államhatalmi természetességnek ismerték; a tudományosság lassú ébredése a középkor fanatizmusában már csak a hűbéri lekötöttség idejével esik egybe; a politikai szervezkedés alkotmányos kezdetei viszont már csak a rendi tagozódást ismerték; a gondoîatszabadsâg úttörései nyomán támadt tudományos társadalmi igazságok végül a rendi tagozódást is lebontották és a modern népképviseleti rendszer korszakát teremtették meg. Ha azóta ki is derült, hogy a korlátlan gazdasági szabadság és a politikai élet alkotmányos szervezésének jelszavai nemcsak hogy nem vezettek a kultúra társadalomállamához, de a szellemi és testi munkások új proletariátusát teremtették meg, ez a tanulság csupán arra int, hogy sem a szabadság, sem a szervezés és szervezkedés merő jelszavainál megállnunk nem lehet, hanem hogy az igazi demokrácia biztosítékait további szociál- és kultúrpolitikai garanciákban kell keresnünk

A közvéleménynek nevezett ítélet kialakulási módjait eme fejlődési fokozatokon végigkísérve, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a fejlődés fokainak emelkedésével a közitélet gyökerei mindinkább a közösséget alkotó egyének tudásából és jelleméből ágaznak szét és hogy így mindinkább az egyén, a társadalom mind több tagja válik a közvéleménynek nevezett ítélet hordozójává.

Ez a fejlődés nem az egyéni véleménynek a köz-

véleménytől való függetlenülését jelenti, amint ez a társadalmi szervezetlenség vagy a pusztán politikai szervezettség korszakaiban oly sokszor fordult elő, hanem ellenkezőleg, az egyéni és a közvélemény minél nagyobb foku közeledését és egybevágóságát. A közvélemény éppen azzal nyer politikai és kulturális jelentőségében, hogy mindinkább az egyénben gyökeredzik.

Ha távol is vagyunk még e legmagasabb fejlődési foktól, nem szabad a közvéleményt lebecsülök, sőt tagadók álláspontjára helyezkednünk. Ellenkezőleg, annál inkább törekednünk kell, hogy a közvélemény helyes kialakulásának módszereit ellenőrizzük és a vázolt fejlődés irányába helyezzük.

Mert hiába járunk a legszebb egyéni tulajdonságokai és hiába mondjuk a közvéleményt a tömegek ostobaságának és politikai illúzióinak, ez a közvélemény éppen eme elhanyagolt állapotában jelent tömegerejében veszedelmet; ha megnyilatkozik, ha fékét veszti, az elszigetelt szkeptikusok legszebb kultúrértékeit is összetöri és az emberi együttműködés szépségének fejlődését évszázadokra lökheti vissza. Akkor azután a bölcsök csak a romokon való filozofikus kesergésben lelhetik vigasztalásukat.

Az alkotmányosság és a népállam eszméjének fejlődésével és intézményesülésével mindinkább számolnunk kell a közvélemény problémájával mint kormányzati szükségszerűséggel és adottsággal. A közvéleménye nem lehet többé valami, ami mellett megvető közönbőséggel haladnak el a kultúra vagy a kultúrátlanság arisztokratái. Személyekről és dolgokról, fogalmakról és eseményekről, törekvésekről, irányokról és nézetekről egyaránt mindinkább a közvéleménynek nevezett ítélet dönt. Közérdek, hogy ez az ítélet valóban a leghelyesebb utón és módon érleltessék és valóban a köz helyes véleménye, a szociális igazságosság kifejezője legyen.

II.

Az eseményektől a közvéleményig.

A vélemények szabad nyilvánítása, cseréje és küzdelme csupán egyik megjelenési formája a közvélemény fejlődésének. Az érdek és vélemény viszonyossága nem jelenti, hogy a vélemény egyedüli meghatározója az érdek. A különböző érdekeken és az ezeken épülő véleményharcon kívül még számos ható erő van, mely a közvélemény irányát és minőségét befolyásolja. Ezek közé tartoznak elsősorban az események.

Az elkövetkezett tények — az események — is rendszerint oly történések, melyek a különböző érdekek és vélemények közvetlen vagy közvetett eredői. Kétségtelen, hogy mindenkire megnyugtatóbbak ezek az események, ha minden érdekelt rétegnek előzőleg afkalma, nyílt arra, hogy véleményét az összesség képviselőiből alakult ítélőszék előtt nyilvánosan kifejezhesse, ha ezek a vélemények tárgyilagosan mérlegeltettek és az események e mérlegelés alapján hozott igazságossági ítélet folytán következtek be.

A beállott események mint tanulságok azonban a véleményeknek és így az általánosságban elfogadott, illetve elterjedt igazságossági Ítéletnek, a közvéleménynek mindig újabb és újabb indítékokkal, módosításokkal, korrekciókkal is szolgálnak. így állnak az érdekek és vélemények egymással kölcsönös viszonyosságban.

Ismét a társadalomtanulmányi megfigyelések intézményszerű állandósítására kell utalnunk. Ugy a helyes közvélemény kialakulásának, mint a közvélemény zökkenés nélküli, biztos kormányzatának legerősebb alapja a társadalmi tények állandó lélektani figyelésének intéz-

ményesítése. Ez az állandó társadalomtanulmányi figyelem fejleszti a nemzedékek életében a történeti távlatokat, cselekvéseiben a helyes gyakorlati érzéket, mely az események és a vélemények kívánatos összhangját mindenkor a legjobban biztosíthatja.

Azoknak a ható tényezőknek zömét, melyek a közvélemény mindenkori irányát és minőségét megszabják, a legátfogóbb megjelöléssel »életviszonyoknak» nevezhetjük. Az életviszony a földrajzi, néprajzi, hatalmi, faji és egyéni viszonylatok együttes, illetve kölcsönhatásainak eredője. Ez az eredő e viszonylatok különböző jellege és hatásbeli aránya szerint földrajzi helyenként, társadalmi rétegenként, gazdasági körönként, sőt egyénenként különböző, innen az életviszonylatok sokasága és változatossága.

A társadalom az életviszonyok szervezete. Aki tehát a társadalmat meg akarja ismerni, annak az életviszonyokat, ezek mindenkori elhajlásait és változásait állandóan és pontosan figyelemmel kell kísérnie, A társadalomtanulmányi megfigyelések intézményszerű kiépítése, a közvéleménynek megfelelő helyes népkormányzat e lényeges kelléke, az életviszonyok állandó figyelésének intézményszerű, sokirányú megvalósítását jelenti.

Az érdekek és a vélemények az életviszonyotokból fakadnak, ezekből táplálkoznak és ezekkel változnak. Az események, a társadalmi tények is ezeknek az életviszonylatoknak a függvényei és további alkotórészei. Az érdek voltaképp nem egyéb, mint a mindenkori szükségletek kielégítéséhez vezető út. A helyes vagy helytelen vélemény pedig rendszerint nem más, mint ez út helyes vagy helytelen felismerése.

A vélemény — az egyéni vélemény és az egyéni vélemények összességéből alakuló közvélemény — amint látjuk, ugyancsak függvénye, de alkotórésze is a mindenkor alakuló életviszonyoknak. A vélemény nemcsak függ a mindenkori életviszonyoktól — a földrajzi, néprajzi, faji, hatalmi, egyéni és eseménybeli

viszonylatok kölcsönhatásaitól — de azok tovafejlődésére is ható tényező. Hogy a mindenkori egyéni és összességi szükségletek kielégítéséhez vezető utak és módok, vagyis az érdekek helyesen ismertessenek fel, más szóval, hogy az egyéni és közvélemény helyes legyen, az életviszonyok egészséges, természetes fejlődésének fontos kelléke.

Az emberi társadalmak életének megfigyelése világosan mutatja, hogy az emberek» noha a vezettetést és a kormányoztatást természetük megköveteli, a természetüknek és az ezekkel kapcsolatos életviszonyoknak meg nem felelő kormányzati módszereket és berendezéseket magukról hamarosan lerázzák, azok ellenére élnek és azokat az élet lüktető tartalmától megfosztják. Az állati társadalmak megfigyelése is ugyanezekre az eredményekre vezet. Akár a méhek szervezett társadalmi életét, akár a hangyák dolgos együttműködését, akár a madarak társas élelét és csoportos vándorlásait nézzük, mindenütt azt látjuk, hogy a szervezeti szabályok, az együttműködés törvényszerűségei az illető társadalom tagjai természetében rejlenek, abban adva vannak és minden azzal ellenkező kényszeregyüttműködés mesterkelt, melyet a faji egyedek természetében gyökeredző társadalmi élet áttör és félretol.

Az emberi faj értelmiségének magas foka folytán azonban arra is képes, hogy a különböző emberi társadalmak természetének és életviszonyainak megfelelő együttműködési szabályokat, összességi berendezéseket tökéletesítse és finomítsa. Képes arra, hogy egyéni vágyait és csoportszükségeit a módszeres megfigyelés segítségével mind tudatosabbá tegye; és képes arra, hogy e megfigyelések alapján álló kifejezési módokkal nemcsak egyéni, de összességi véleményt is formáljon.

Az így szabadon megnyilvánult egyéni és az ebből kialakult összességi vélemény természetes tovafejlesztője

azoknak az intézményeknek, melyek az összesség együttműködését szabályozzák.

A közvélemény a dolgozó emberi társadalmaknak természettudományi nézőpontból is egyik természetes Sajátossága, mely a helyesirányú fejlődés egyik legfőbb-biztosítója és amelyet helyesen fejleszteni kormányzati szükségesség és kulturális kötelesség.

Hasonló következtetésre kell jutnunk a történelmi fejlődés nézőpontjaiból is.

A közvéleményről szóló külföldi, különösen amerikai irodalomban egy időben sokat szerettek vitatkozni azon, vajjon „uralkodhat”-e, vagy „kormányozhat”-e a közvélemény? Az amerikai terminológia végül megállapodott a „közvéleménnyel való kormányzás” (government by public opinion) kifejezésében. Ez a megállapodás azt fejezi ki, hogy a kormányzás lehetőleg a közvélemény útján, de mindenesetre a közvélemény ellenőrzésével történjék és hogy a kormányzat vezet a helyeire került emberek a megnyilatkozó és ellenőrző közvélemény kormányzatát szolgálni hivatottak és kötelesek. Más szóval, hogy a kormányzat vezető emberei a közvéleménnyel hivatottak és kötelesek kormányozni.

Innen az angolszász alkotmány szervezeti irodalomban az a nagy történelmi jelentőség, melyet a kormányzati vezetők (kormánypártiak és ellenzékiek) vezérlete alatt álló nagy pártoknak tulajdonítanak; innen magárik a kétpártrendszernek, a kormánypárt és az ellenzéki part kormányzási, alkotmány szervezeti egyensúlyelvenek még mindig hangoztatott jelentősége. Ez elv szerint ahhoz, hogy valóban a nép közvéleménye kormányozhasson, hogy ez a közvélemény mindenkor valóban megnyilatkozhat, az alkotmányos élet e legkifejezőbb dialektikus alapelve, a kétpártrendszeren nyugvó közéletre van szükség, melynek élén, mint a közvélemény megnyilvánulásának és kifejezésének adminisztratív vezetői, a pártvezérek állnak, akik egyben a parlamenti: és a kormányzati vezetők is.

És innen az a további nagy jelentőség, melyet az angolszász politikai irodalomban a népszavazás, a referendum intézményesítésénél e politikai pártoknak tulajdonítanak, melyek e felfogás szerint a leghivatottabbak, a népben gyökeredző szervezetükkel a legalkalmasabbak arra, hogy a zászlaik alatt sorakozó néprétegeknek az igennel vagy nemmel eldöntendő aktuális kérdéseket megválaszolás céljából feltegyék.

De innen is az a sok humbug, amely a közvéleménnyel való kormányzás gyakorlatából kivirágzott.

Nem akarjuk ezzel a két alkotmányos nagy párt hagyományos angolszász rendszere, a kétpártrendszer számos kétségtelen alkotmány szervezeti előnyét kisebbiteni. De bizonyos az is, hogy a gépszerűségig, a masinizmusig kiépített és valóban gépszerűleg működő hatalmas pártszervezetekben, caucusokban, a szabadon megnyilvánuló, igazi és helyes közvéleménynek az érvényesülésre édeskeves tere jut. A közvéleménnyel való kormányzás e szervezeteiben rendszerint nem a közvélemény áll a szervezetek és a vezetők fölött, hanem a vezetők és a szervezetek állnak a közvélemény fölött; a szervezetek és a vezetők rendszerint nem végrehajtó közegei a szabadon, nyugodtan, befolyástalanul megnyilvánult helyes közvéleménynek, hanem a közvélemény válik a vezetők és szervezeteik eszközévé és játékszerévé.

A „közvéleménnyel való kormányzás” formulájának veszedelme másként fest akkor, midőn nem normális alkotmányos életét éli valamely nép, hanem érvényesülésükben gátolt néprétegek helyes vagy helytelen véleménye, eszmeáramlatai a régi alkotmány elöregedése és elgyengülése folytán, legtöbbször nemzetközi viszonylatoktól is támogatva, rendkívüli utakon, alkotmányon kívüli módon, forradalmi módszerekkel és eszközökkel törnek elő és ragadják magukhoz az államhatalmat. Ilyenkor a vezetők, kiket a gátjukat tört áramlatok a

kormányzat élére sodortak, az uralkodni kívánó indulatoknak — nem egyszer a kisebbség indulatainak — gépies szolgálóivá lesznek, kiknek azonban mégis a legitimitás látszatával kell a vihartól hányatott hajó kormányzatát erőszakos kézzel kezükben tartaniok. Az ilyen kormányok szoktak hatalmuk igazolásánál a leghevesebben az uralkodó közvéleményre hivatkozni. Ilyenkor szokott a „közvélemény kormányzata”, „a közvéleménnyel, a közvélemény útján való kormányzás” jelszava a kormányzati közegek varázsigéjévé lenni, anélkül, hogy csak halvány kísérletet mernének is tenni arra, hogy a nép minden rétege közvéleményének és akaratának a vélemények szabad harca útján megnyilvánulási lehetőséget adjanak. Ilyenkor szokták ennek folytán az egymást tipró és agyonhallgató szélső irányzatok erőszakos módon, a közvélemény uralmától teljesen idegen atrocitások útján is, a kormányzatban egymást felváltani, reakció reakciót követ és mindegyiknek kormányzati közegei egyaránt a közvéleményre hivatkoznak hatalmuk igazolásánál.

Az alkotmányt megkerülő vagy félrelökő puccsoknak sorozata, melyek révén az egymást követő kormányok ilyenkor hatalomra jutnak, korántsem az ilyen vezetők valódi hatalmát, hanem ellenkezőleg, gyengeségét igazolják. A helyzet itt fordítottja annak, mint a melyben az alkotmányos pártmasinizmussal dolgozó vezetők kormányoznak. Olt a vezetők és szervezeteik állnak a közvélemény élén, amely ezek játékszerévé lesz; itt a vezetők a közvéleménynek keresztelt szélsőséges indulatok és áramlatok forгатagjában ezek tehetetlen bábjaivá válnak. Ilyenkor lesznek a hatalom keletkeztető és fenntartó mozzanataivá a puccs, vagyis az alkotmánycsíny és a terror, vagyis a veszedelmes megfélemlítésekkel dolgozó, felfegyverzett erőszak; mert minél kevésbé támogatja a kormányzati hatalmat valamely nép igazi közvéleménye, annál gyöngébb; és minél gyöngébb, annál inkább kénytelen uralmának fenntar-

tásában a jognak a közvéleményben gyökeredző eszközei helyett az erőszaknak csupán a megfélemlítésen nyugvó eszközeihez folyamodni.

A történeti típusok e két jellegzetesebbjének érin-téséből is látnivaló, hogy a közvélemény és a népkormányszat minél szorosabb egysége, a helyesen kialakult, igazi közvélemény érvényesülése a kormányzatban nem érhető el, ha a biztosítékokat csupán szervezeti formákban keressük. A szervezeti alakulások, melyek önkormányzatra és hatalmi harcra való alkalmasságuk folytán elébb^utóbb rendszerint politikai formációkká változnak, önmagukban korántsem elégségesek a közvélemény helyes kialakulásának és a kormányzatban a helyesen kialakult közvélemény érvényesülésének biztosítására. A garanciákat sokkal inkább kulturális vonatkozásokban kell keresnünk.

A közvéleménynek korántsem egyedüli nyilatkozás! formája a szóban vagy írásban kifejtett véleménynyilvánítás. Az illendőség szabályaitól és a divattól az erkölcsi szabályokon át a jogszokásig és a szokásjogig, a hírlapi cikkektől a tudományos műveken át a legváltozatosabb képzőművészeti alkotásokig, a nagy nyilvánosság előtt elmondott hangos beszédektől az utcán elejtett megjegyzésekig és a beszédes hallgatásig: az aktuális közvéleménynek mindmégannyi nyilvánulási formája. Ugyan ki vitathatná, hogy az eme változatos nyilvánulási módokban nyilatkozó közvélemény az életviszonyokat szervesen tovafejlesztő, az alkotmányos életet szilárdan megalapozó, egyszóval a nemzeti és szociális fejlődés szempontjából helyes csak akkor lehet, ha az egyén sokirányú tudományos és művészeti kultúrellete hordozza és fejleszti?

A széles néprétegek tudásbeli és jellembeli műveltsége a legfőbb biztosítéka a közvélemény oly erejének, hogy abból közakarat is legyen, mely nemcsak a törvényhozást s általában a jogszabályalkotást irányítja, de a közigazgatást is éberén ellenőrzi.

Az eseményektől az életviszonyokon át a közvéleményig a ható tényezők és ezek erőkombinációinak széleskörű hálózata vezet. E ható tényezők között működik a hálózatba ezer és ezer szállal beleszöve az emberi szervezet és a vele szervesen együttjáró emberi jellem is.

Az életviszonyokat megrázó egy-egy nagy esemény, eseménysorozat és tapasztalat- közvetlen hatásaként mutakozó lelkesedés, vagy fájdalom, öröm vagy harag nyomán nagyon szeretünk tömeghangulatokról, tömeg-epidemiákról, tömeghisztériáról, tömeghipnózisról, stb. stb. beszélni és e tünetek nagyon csábítanak arra, hogy a közéleti jelenségeket tisztán biológiai és fiziológiai szempontokból vizsgáljuk. Az eddigi u. n. tömeglélektani kutatások kezdetleges eredményei azonban ismét csak azt a módszertani tételt igazolják, hogy a közéleti tüneteket nem lehet tisztán természettudományi kérdések módjára taglálni.

A közvélemény problémájának taglalásánál is különféle nézőpontok kombinálására van szükség. Hol természettudományi, hol történelmi, hol erkölcsstani, hol világszemléleti, hol szervezettani nézőpontokból kell a kapcsolatos tüneteket vizsgálnunk; csak eme különböző nézőpontok nyújtotta távlatok egybevetéséből juthatunk valamelyes helytálló eredményekhez.

Mindeme módszerek az emberi jellem történelmi, erkölcsi, világszemlélet! és társadalomszervezet! fejlődését helyezik a vizsgálódások középpontjába. Maga a szigorúan vett természettudományi módszer sem nyugodhat más alapelven. Bármennyire higyük is, hogy a társadalmi fejlődés és ezzel a közvélemény alakulása természeti és gazdasági törvényszerűségek szükségszerű eredménye, senkisé tagadhatja, hogy az eme törvényszerűségek mikénti alakulására ható megannyi tényező között ott szerepel az emberi jellem és ennek nyilvánulása!: az emberi gondolat, akarat, vélemény és cseleke-

det is. Bármennyire tudjuk is, hogy ezek és a természeti s gazdasági erőtényezők között kölcsönhatás van, az *ember* társadalmának fejlődéstani vizsgálatánál mindenekelőtt azokat a tényezőket igyekszünk szemügyre venni, melyek az embernek a körülötte ható mechanikus erőhatásokkal szemben védelmet — kritikát és ellenállóképességet — biztosítanak.

III.

Népfajok, foglalkozási rétegek, osztályok.

Az egyes ember érzelmeire, gondolataira, véleményére és cselekedeteire, egyszóval egész magatartására» melyben élete nyilvánul, nagymértékben hatnak ama különböző összességek sajátosságai és érdekei is, melyeknek az egyes ember alkotó részecskéje, tagja. A legszembeötlőbb ez a jelenség azokban a közösségi alakulatokban, melyeknek létalapja a fegyelem. Ezek legjellegzetesebbjei a hadsereg és a politikai párt. Az egyes ember akarata és magatartása kényszerítő módon alkalmazkodik a vezetők akaratához és magatartásához, mellyel szemben rendszerint semmi ellentmondás nem lehetséges. Az állami élet keretén belül jelentkező e közösségi alakulatok magatartását viszont ama nagyobb közösség sajátosságai és érdekei szabják meg, melynek ez alsóbbrendű közösségek alkotórészei. A történelem kezdetlegesebb korszakaiban a törzs, a hatalmi berendezkedések fejlődése során pedig az állam az az átfogó közösség, melynek sajátosságaihoz és érdekeihez a törzset, illetve az államot alkotó közösségeknek alkalmazkodniuk kell. És ha azt kérjük, mi szabja meg végeredményében az egyes alsóbbrendű, részközösségeket egybefogó legszélesebbkörű politikai közösségeknek, a törzsnek, az államnak, a népnek determináló sajátosságait, — érzelmeit, akaratait és magatartását, — röviden azt mondhatjuk, hogy a törzset, az államot, a népet alkotó egyes emberek, a vezetők és a vezetettek vitalitása, vagyis életre, munkára, küzdelemre és uralomra való képessége.

Azokat a lélektani sajátosságokat, melyek a közminőségét végső fokon irányítják, ezek szerint a közös-

ségben élő emberek életre, munkára, küzdelemre és uralomra való képességei határozzák meg. Eme képességek fokától függ az összességi élethez szükséges közösségi alakulatok ereje, fegyelme és tartóssága; ettől függ, mennyire tud egy-egy ily alakulat a többi versenyző összességi alakulattal — népekkel, államokkal — versenyt tartani, mennyire tud azok uralmi törekvéseinek ellentállni, miként tud azokkal szövetségre lépni, miként tudja a többiek életét és munkáját a maga életfelfogása, céljai és törekvései szerint irányítani, berendezni, hasznosítani.

Az egyes és az ő közössége sajátosságainak szerves kölcsönössége szabja meg a közösségi akarat és közösségi vélemény jellegét is. A közvélemény ennek a kölcsönösségnek egyik eredője, ezeknek a kölcsönhatásoknak egyik tünete, mely azután a további fejlődés során maga is a fejlődésre ható tényezők sorába kerül.

A közvélemény fejlődésének és változásának legmélyebb gyökerei ilyformán azokban a lélektani és néprajzi sajátosságokban és változásokban rejlenek, melyek az egyes népek és azok alkotó egyedei történelmi fejlődését, keletkezését, emelkedését és hanyatlását legvégső fokon irányítják. Ez a felismerés azonban korántsem jelenti, hogy minden remény feladásával a történelmi fatalizmus karjaiba kellene magunkat vetnünk. A közélet számos vonatkozásában látjuk, hogy a társadalmi együttműködésre, a tárgyilagos igazságok felismerésére és a jellemes bírálatra nevelés ereje a közösséget alkotó egyedek irányító befolyását a közvélemény és ezzel a közakarat kialakulásában s minőségi fejlődésében nagyban fejleszteni képes. Ezzel a fejlődéssel a közösség és az egyén sajátosságai kölcsönhatásaiban a súlypont fokozatosan az egyénen fog nyugodni. Ha az egyéni magatartás és egyéni élet a közösségi magatartásnak és életnek nagyjában alá is van rendelve, viszont a társadalmi pedagógiának, a tudományos gondolkodásra és jellemre nevelésnek fejlődése és ereje révén az egyénnek a köz

életét irányító befolyása mégis oly fokra emelkedhet, hogy az egyéni vágyak és törekvések az ezek szerint formált közösség törekvéseivel és magatartásával mind egybevágyóbbakká lesznek.

Az utolsó évtizedek faji lélektani, fajsociológiai kutatásai megerősítik e feltevésünket. Az idevágó, különösen amerikai kutatások mind világosabban mutatják, hogy az egyes „fajok”-nak nevezett vagy hitt közösségek közötti „természeti” különbségek sohasem oly nagyok, hogy társadalmi neveléssel, a társadalmi környezet hatásaival, gazdasági érdekekkel és foglalkozási behatásokkal ellensúlyozhatók és eltüntethetők vagy legalább is alárendelhetők ne volnának. Ez a felismerés megfelel a Gumpłowicz féle faji elméletnek is, mely szerint az egyes, fajoknak nevezett közösségek mindig több, egymástól különböző, heterogén népcsoportnak keveredéséből állnak elő és hogy az emberiség fejlődése a kisebb faji közösségekből, folytonos keveredés és egyesülés útján, a nagyobb faji és emberi közösségek felé halad. Míg azonban ez utóbbi elmélet e mind szélesebbkörű közösségek keletkezését a folytonos és elkerülhetetlen harc eredményének látja, addig az újabb szociológiai kutatás a „syngenetikus” közösségek fejlődését a szociális nevelés útján is lehetségesnek véli. Anélkül, hogy a speciális faji jelleg jelentőségét kétségbevonjunk, mondja az amerikai Thomas, megállapítható, hogy az egyéni változatok sokkal jelentősebbek, mint a faji különbségek.

A faji probléma mellé és helyébe mindinkább a foglalkozási ágak és rétegek lélektanának problémái kerülnek és ezzel mindazok a társadalomlélektani kérdések, melyek az egyes embernek a különböző dolgozó rétegek szerves társadalmában, a szociális munkaállamban való helyzetét és elhelyezkedését tárgyadják. Ezzel a feladatkörrel párhuzamosan mind nagyobb jelentőségűek lesznek a lélektan körébe vágó kutatások, melyek így mind szilárdabb alapot nyernek. Az emberi

szervezet lélektani vizsgálata — a pszihofiziológia — segélyével egyrészt, az embert környező és magukban foglaló közösségi alakulatok és az ember ezekben való szerves fejlődésének kutatása — a társadalmi fejlődéstan — segélyével másrészt, e kettős alapon mind megbízhatóbb eredményekhez kell jutnunk a társadalmi tünetek és ezek között a közvélemény mibenlétének és helyesirányú tovafejlesztésének tanában is.

A faji fejlődéstan kutatások során már régebben nyilvánvalóvá lett az a történelmi tény, hogy a különböző társadalmi osztályok eredetileg különböző fajok réiegeződéséből keletkeztek. Egyes néptörzsek hódító hadjárataik során bizonyos területeket az erősebb jogán elfoglaltak és az ottlakó népeket, fajokat, törzseket leigázva, a maguk egyéni és közösségi céljaira munkába fogták. Eme rend megszilárdítására uralmi berendezéseket teremtettek és ezzel megteremtették az így alakult új államon belül az uralkodó és az uralt osztályok állami rendjét. E két alapvető osztály közé azután kisebb-nagyobb mértékben mindenütt egy harmadik, rendszerint idegenből bevándorolt réteg, a középosztály ékelődött. Az uralkodó osztály hadászattal, fegyveres harcokkal, vagyis az uralom fokozásával, új és új területek, népek, javak és erők hódításával, az uralt, a meghódított osztály pedig a föld megművelésével, a föld terményeinek megmunkálásával és általában a durvább munkák végzésével foglalkozott. Erre kényszerítette a megfelelő uralmi berendezések folytán előállt jogi helyzete. Az idegenből, szomszéd vagy messze földekről szállingózó új elemek viszont újfajta árukat, ismeretlen ipari termékeket, drágaságokat hoztak a föld urai számára, melyeket ezek szívesen cseréltek be a maguk földje különböző javaival. A kölcsönös haszon talaján a kereskedelem az újonnan meghódított földeken mind forgalmasabbá válván, az idegen elemek lassanként letelepedési engedélyt nyertek és a szabadságjogok bizonyos mértékű élvezetében megteremtették az új földeken

az ipart, a kereskedelmei, majd ennek gócpontjait, a városi életet. A középosztály így főként iparos és kereskedő elemekből állt.

A három főjegecesedési réteg köré azután különböző tartozékok sorakoztak. Így a harcos nagybirtokos uralkodó osztály legfőbb kiegészítője az uralmi közöség, az állami együttélés erkölcsi fundamentumát szolgáltató papság, a középosztály további alkotórésze az állami rend igazgatási részét ellátó hivatalnoki osztály lett. A történelmi fejlődés haladásával így már többes Számban beszélhetünk uralkodó osztályokról, középső osztályokról, stb.

Már itt megjegyezhetjük, hogy a középső osztályoknak — különösen az ez osztályokat gyűjtőnéven megjelölő újkori „polgárság”-nak a jogok nagyobb mértékeért, több szabadságért és az uralomban való teljesebb részesedésért vívott szabadságharcai óta — a közvélemény kialakulásában és hordozásában oroszlánrészt szoktak tulajdonítani. És sok indokkal. A középső osztályok kezdettől azt a hivatást töltik be az alkotmányban, hogy az uralkodó osztályokat az uráliakkal szervezetileg egybekössék, az állami alkotmány épületét közbenső szervezeteikkel megszilárdítsák és a legfelső és a legalsó osztályok közötti ellentétek harci éleit le-
tompítsák. Úgy a legfelsőbb, mint a legalsóbb rétegekkel közvetlen üzleti és hivatali összeköttetésben állván, impresszióikat, tapasztalataikat az életviszonyok közvetlen megfigyeléséből merítik, hivatásbeli mozgékony-
ságukban pedig mintegy hivatvák arra, hogy a hírek vivői és legélénkebb megvitatói legyenek. Már ezek az okok is kellőleg magyarázzák, miért fejletlen és gyöngye a közvélemény azokban az országokban, melyeknek középosztályai gyöngék és szervezetlenek; és hogy miért morzsolódnak össze, züllenek szét a közvélemény hordozásában gyöngye középosztályok, mindannyiszor, ahányszor az uralkodó és az uralt osztályok közötti ellentétek kiélesednek és összezapásra kerülnek.

Az államszervezetek megszilárdulásával és ebben az osztályok elhelyezkedésével fokozatosan jelentőségét veszti az osztályok keletkezésének faji elmélete. A történelmi példák egész sorozata mutatja, miként kerülnek egyes törekvő középosztálybeli rétegek az uralkodó osztályokba, kiváló tehetségű birtoktalanok a középső, sőt az uralkodó osztályokba is, miként hullámszerűen — minden jogi és erkölcsi elszigeteltség ellenére — a társadalom különböző elemei egyik osztályból a másikba. Ezt a tünetet fokozzák az egyes, különösen alsóbb osztályok szervezkedési mozgalmi a különböző formájú gyülekezésektől a forradalmakig, a rabszolga- és parasztlázadásoktól az újabkori polgári és a legújabbkori munkásforradalmakig. A nivellálódás folyamata állandóan tart. A technika újkori és folyton szaporodó vívmányai a durva emberi munkát mindinkább a természeti erővel, technikai készülékekkel képesek helyettesíteni; a szociális mozgalmaknak a gépek soha nem sejtett segítőtársaivá válnak. A pozitív, szakszerű tudás mind követelőbben tért hódít minden társadalmi osztályban és a modern forgalmi életben mindenkitől egyre egyenlőbb mértékben megköveteli; hogy szolgálatába szegődjék. A középső osztályok rétegei pedig egyre szélesednek és jelentőségükben folyton emelkednek. A kereskedő és az iparos gazdaságilag és technikailag művelt szakemberekké válnak, a tisztviselői, hivatalnoki karnak mind szélesebb látókörre és műveltségre kell szert tennie, hozzájuk sorakoznak a modern kultúra újkori munkásai, a szakképzett orvos, a technika különböző irányában iskolázott mérnök, a modern tanító és tanár, a különböző osztályok és helyek közötti forgalom növekvésével hivatásbeli jelentőségében egyre növekvő, különféle feladatköröket betöltő jogász, a tudós, a művész. Az u. n. munkásság tanultabbjai ugyancsak már rég „polgári” sorba kerültek.

A szélsőségek harcai e közbenső rétegeken mindinkább hajótörést szenvednek. Az u. n. polgári társa-

dalom jelentőségében egyre nő és vele együtt fejlődik az állami szervezés történetében az u. n. alkotmányosság, mely végeredményében a politikai jogok és kötelességek, az élet jogai és a munka kötelességei egyenlő mértékű megoszlásának elvében, a demokrácia és a népkormányzat eszményében torkollik.

Ha az osztályok legújabbkori harcai pillanatokra mást is mutattak, a fejlődés folyamata mégis mindinkább az egyes osztályok nemzeti és szociális egybeolvadása felé tart, az egyes foglalkozási ágak nemzetközi szövetségei pedig a nemzetek békés együttműködésének újabb utait igyekeznek törni.

Ezzel a fejlődéssel a közvélemény jelentősége egyre nő. Az a primitív közvélemény, melyet egykor a kezdetleges középső osztályok olyképp fejlesztettek, hogy a szélsőséges, egymással merőben ellentétes érdekű társadalmi, gazdasági rétegeket áthidalni, egybekötni, közöttük a szervezeti összeköttetést megteremteni igyekeztek, most egyre általánosabb és fejlettebb lesz. A szélsőségek értelme és jelentősége egyre csökken, az alkotmányosság növekedésével mind szélesebb rétegek kerülnek az egyenlő jogú polgárság soraiba, a technikailag megalapozott termelő és forgalmi szervezetek formáinak tökéletesedésével pedig mind szélesebb rétegek vesznek részt a javak termelésében és fogyasztásában. A különböző érdekű gazdasági rétegek mindinkább a különböző foglalkozási ágakat jelentik, de nem az egykori különböző politikai osztályokat.

A közvélemény kialakulásának folyamatában most már a különböző foglalkozási ágak lélektanai kell a konkrét társadalomtanulmányi megfigyelések segítségével felderítenünk. Az idevágó legújabbkori kutatások azt mutatják azonban, hogy a különböző foglalkozásbeliek közötti lélektani különbségek a közlekedési technika és általában a forgalmi élet mai fokán már korántsem oly nagyok, hogy valaha is a közvélemény kiegyenlíthetlen ellentétei fakadhatnának bennük. A városi élet, a közle-

kedés, a hírszolgálat és a tudományos élet mai fejlettsége mellett már nincs szükség a régi görög demokráciák tömeges összejöveteleire ahhoz, hogy a különböző foglalkozásbeliek egymás nézeteit, szokásait, elveit és érzelmeit megismerjék. A modern parlament, ha jó, már csak igazgatási szervezete annak a közvéleménynek, mely az életviszonyok különböző változataiban, a különböző foglalkozási ágakban dolgozó emberek összességében a tudományos életismeret útján megérett.

A modern népállam közvéleménye az egyes emberben érik. A lélektan és az ezen épülő erkölcsstan feladatai a tudományos feladatok homlokterébe lépnek.

/

IV.

Jellem és tudás.

Az emberi lélek valójában csupán szociális vonatkozásaiban az egyes ember társadalmi helyzetének és elhelyezkedésének figyelembevételével ismerhető meg. Viszont a közösség társadalmi tünetei, a társadalmi szervezet sajátosságai és nyilvánulása], az állam és a nép, csupán az egyes ember lelkének szorgos tanulmányozása kapcsán ismerhetők meg való lényegükben. A társadalom és az emberi lélek tanulmányozása egymást kölcsönösen feltételezik és megkövetelik, egymást megalapozzák és kiegészítik.

Mindkét szükségesség kielégítésében eddig is sokirányú tudományos előmunkálatokra támaszkodhatunk. A társadalomtanulmányi megfigyelések szervezésénél figyelembe kell vennünk az etnológia, az etnográfia, (a folklóre és általában a szociográfia eddigi eredményeit és nem hagyhatjuk figyelmen kívül a statisztikai tudományok és a történelmi kutatások eredményeit sem. Oly munka ez, mely a legkülönbözőbb szakemberek szerves együttműködését igényli.

A társadalomtanulmányi kutatásokkal kapcsolatos lélektani munkálatoknál viszont oly etikai elvei kell kiindulási formulaként találnunk, mely a kettős irányú, a társadalomtanulmányi és lélektani kutatásoknak egyseges alapjául szolgálhat. Akár a vallások morális parancsait nézzük, akár a különböző bölcselők legfőbb erkölcsani maximáit vesszük szemügyre(gondoljunk például a Voltaire „loi naturelle” jére vagy Kant kategorikus imperativus-ára) többé-kevésbé mind-egyikben- egységesen találjuk az egyéni cselekvés zsinór-

mértékül szolgáló individuálpszichológiai és szociális meg gondolásokat. Minden morális alaptételben egyaránt figyelembe veendő az; egyéniség és a környező társadalom követelményei.

Cselekedj úgy, mondja ez az általános elv, hogy cselekedeteid egyéniséged és a környező világ követelményeivel összhangban álljanak. Negatív: cselekedj úgy, hogy cselekedeteid egyéniséged és a környező világ Összhangjával ellenkezésbe ne kerüljenek.

Jól tudjuk, hogy már az „egyéni ség” is nagymértékben következménye, eredője azoknak a környezeti behatásoknak, melyek között az egyén nemzői és psei az idők hosszú-hosszú során értek. Ezek a vérségi, faji alapvonások az egyén élete során nevelésbeli és általában környezeti behatásokkal egészülnek ki, melyek az egyéniséget továbbfejlesztik és az utódokra már ismét továbbfejlesztendő örökségként szállnak.

Az összhang keresése azonban, melybe az átöröklött egyéniség a környező világgal hozandó, az egyén feladata. Ezt a feladatot az egyén, ha szerencsés, kezdetben a szülők, a család és az iskola segítségével élete legnagyobb részében azonban tudatos önképzéssel és fegyelmeződéssel önmaga végzi.

Mi ez összhang keresésének iránytűje? Nemcsak az önismeret individuálpszichológiai követelménye, melyet már a buddhizmus is etikai rendszerre fejlesztett, nemcsak az „ismerd meg önmagadat!” szokrateszi elve, hanem ezzel szerves kapcsolatban és párhuzamosan a szociálpszichológiai követelmény is: ismerd meg a társadalmat, melyben élsz, amely környez és amely cselekedeteid lehetőségeit és korlátait megszabja!

Ebből a kettős irányú ismeretszerzésből, melynek szünetelnie az emberéletben sohasem szabad, fakad az egyénben az az erkölcsi összhang, mely a közvélemény atomja, elsődleges keletkezési, forrása és alkotó részecskéje.

(Az az alaptétel, hogy a közvélemény legmélyebb

alapjai az egyéni tudás és a jellem, a most vázolt összefüggésben ismét előtérbe lép. Hogy az egyéniség és a környező világ közötti összhang, melyet az egyén szüntelenül keres és fejleszteni törekszik, minő összetételt, minő színezetet, minő egyensúlyozó erőket nyer, egyéniségének attól az erőkomplexumától függ, melyet jellemnek nevezünk és attól az ismerethalmaztól, melyet az egyén a környező világ vizsgálata kapcsán megszerezni és megemészteni képes. Ezekhez az ismeretekhez tartoznak igen fontos szereppel az átélések, a tapasztalatok is, melyek az embert az okozati összefüggések és a történeti távlatok keresésére tokozott mértékben serkentik.

Az egyéniségek sokasága és számtalan változata teszi, hogy még azonos ismeretek mellett is más- és máskép alakul az az összhang, melyet az ember az erkölcsi egyensúly fenntartása' érdekében állandóan keresni és fejleszteni kénytelen. Innen van, hogy még az egyazon kultúrájú, azonos társadalmakon belül is az emberi csoportoknak és az egyéniségeknek számos változata és árnyalata található, melyeket egyáltalán nem csupán a foglalkozási ágak különbözősége indokol. Ilyen tónusbeli különbségek rendszerint az azonos foglalkozási ágak körén belül is föllelhetők és nagy (közvéleménybéli hullámmásolsok, közéleti harcok alkalmával nem egyszer az egyes foglalkozási rétegeket is részekre szakítják. Ilyenkor az egyes küzdő táborokban a legvegyesebben található a különböző foglalkozási rétegek tagjai és az egyes foglalkozási ágakat a legnagyobb művészettel sem lehet egyazon politikai zászló alatt tartani.

Az érdek, mely ilyenkor az embereket egymástól megkülönbözteti, nem a foglalkozási érdek, nem is általában a nyers anyagi érdek, hanem magasabbrendűeknek nevezett érdekek, úgynevezett erkölcsi motívumnak, melyek gyökerei a különböző egyéniségekben, az ezek és a környező világ közötti összhangok különbözőségeiben rejlenek.

Még szembetűnőbb természetesen ez a különbözőség a különböző társadalmak vizsgálata kapcsán. Itt üemcsak az egyéniségek, de a környező világ és a kapcsolatos ismeretek különbözősége is megannyi tónust ad a különböző embereknek. Más a vallás, más a jog, mások a szokások, más a költészet, más a nyelv, mások az érintkezés szabályai, mások az éghajlati, mások a földrajzi és mások a hatalmi viszonyok, más a történelem, egyszóval más a kultúra, más és más tehát az az összhang is, mely az egyéniség és a környező világ között fejlődik.

Ezek a tónusbeli különbségek különböztetik meg az embereket egymástól és rendszerint ezek a különbségek mutatkoznak közöttük a legmélyrehatóbbaknak. Oly aprólékosságokban jelentkeznek sokszor ezek a változatok, mint egy-egy modorbeli, egy-egy szokásbeli, egy-egy felfogásbeli eltérés és mégis áthidalhatatlannak látszó válaszfalakat szoktak ezek a tónusbeli különbözőségek az emberek között emelni. Nem lehet ezeket a kínai falakat másként ledönteni, nem lehet az emberek közötti, sokszor végtelennek látszó távolságokat másként áthidalni, mint a különböző társadalmak, népek és emberek közötti érintkezés mind élénkebbé tételével, egymás szokásainak, kultúrájának, életviszonyainak mind behatóbb, mind rendszeresebb, mind elfogulatlanabb megismerésével és megértésével.

Az összhang, melyet az egyes ember erkölcsi egyensúlyállapotának fenntartása céljából állandóan keresni, fejleszteni és ápolni kénytelen, belátható időkig egyéneként mindig különböző lesz. Ebből az örökös különbözőségből, melynek egyik legfőbb konzerválója a mindig különböző, új és új emberek nemi, vérségi keveredése, a temperamentumok és a világnézetek állandó különbözősége támad. Főleg ez a különbözőség magyarázza, hogy egyesek forradalmi átalakulásokat kivannak azokban az életviszonylatokban, melyeket mások féltve őriznek vagy csak fokozatosan kivannak továbbfejleszteni,

mások viszont visszafejleszteni szeretnének. Amikép e törekvések különbözősége ama összhangok különbözőségeiből ered, melyeket az egyes emberek egyéniségük és a környező világ között a maguk erkölcsi egyensúlyának megteremtésére megfelelőnek vélnek, úgy viszont legtöbbször e törekvések különbözősége szülte a történelem során a különböző pártokat. Ezek azután, hogy minél hosszabb életűek maradjanak, rendszerint homogén gazdasági érdekkörökkel igyekeznek kereteiket megtölteni és programjaikban az egész világ, vagy legalább is az egész ország megváltására igényt formáló általános elveket igyekeznek hirdetni.

Csakhogy a pártok — bennrejlő szervezettel! sajátosságaik folytán — egymagukban teljességgel alkalmatlanok annak a kiegyenlítő társadalmi igazságosságának a megteremtésére, mely a különböző temperamentumu, különböző világfelfogású és különböző gazdasági, foglalkozási érdekű embereket és csoportokat állandóan alkotmányos rendben, közmegnyugvást keltő békében és hatalmi egyensúlyállapotban tartani hivatott. Az ily erejű társadalmi igazságosság csakis oly közvéleményben fejleszthető, mely a jellem talaján és a tudás hatalmává! az egyes emberben érik. Ez igazságossági ítélet — a helyesen fejlett közvélemény — minőségétől és irányától függ azután, hogy mily pártok és egyéb érdekszervezetek alakulhatnak vagy maradhatnak fenn valamely társadalomban.

A közvélemény mindenekelőtt abban az összhangban érik, melyet az egyén a maga és az összeség boldogulására egyénisége és a környező világ között alkalmasnak vél. Ez az összhang helyesen csupán a tudás és a jellem fejlesztése útján lelhető meg.

Minél alacsonyabb az egyén jellembeli és tudásbeli kultúrája, annál élénkebben reagál oly hangulati behatásokra, melyek primitívebb közületekben a közvéleménynek legfőbb formálói. A merő szuggesztívótól, a hangulati konjunktúrától és a szolgálai utánzástól meg

keli azonban különböztetnünk az érzéseket, melyek a fejlett közvélemény korszakaiban is fontos ható erők maradnak.' Az érzések nemcsak mint az érdekek kísérő jelenségei, de mint ezek okai és teremtői is nagyban hozzájárulnak a vélemény fejlődéséhez és alakulásához. Maga az az erőkomplexum, melyet jellemnek nevezünk, az átöröklött sajátosságoknak és a szerzett tulajdonságoknak, az átöröklött és a tovafejlesztést egyéniségnek oly lélektani egységében jelentkezik, melyet nagyrészt érzésbeli nyilvánításokban észlelünk. A szeretet és a gyűlölet, ez a két érzésbeli antipotíus, és mindama változat, amely e két szélső érték között skálaszerűen fellelhető, valóban a társadalmi fejlődést irányító legkezdőbb erőforrásként jelentkezik. Csakhogy a szeretet és a gyűlölet is olyannyira az ösztönöktől és a szükségletektől, azok kielégítettségének fokától, az azok kielégítéséhez vezető legmegfelelőbb attól — az érdektől, — de az átöröklött sajátosságoktól, képességektől és a hozzájuk szerzett tulajdonságuktól is függ, hogy a fejlődés magasabb fokain a szeretetet és a gyűlöletet, éppúgy mint az örömet és a haragot is kísérő tüneteknek, másodrendű hatótényezőknek tekinthetjük, melyeknek előidézésében, fenntartásában és megszüntetésében az elsőrendű ható tényezők egész szerves tömege működik közre.

„Mindenestre azt keli mondanunk, hogy a túlnyomóan hangulati állapot, ha az akaratelhatározások és cselekvések is túlnyomóan belőle fakadnak, — a legendás miszticizmus és a költői szépségek szempontjaiból bármily értékeseknek tűnjenek is, — a Kultúr« fejlődésnek kezdetleges korszakát jelöli. Haladottabb kultúráról csak ott szólhatunk, ahol hangulataink keletkeztető erőinek tudatára jutunk; ahol az emberi értelein az ismeretek fokozatos elsajátítása révén a maga és a környező világ mind mélyebb és mind szélesebb tudatára ébred; ahol az ember a tudatalatti lehetőségeket, sajátosságokat és életnyilvánulásokat éneimével mindinkább markolni és tudata elé helyezni képes. Ez a

kormányzatra képes vélemény keletkezésének és ezzel a közvélemény alakulásának is első állomása.

A közvélemény kultúrájának és ezzel a kultúr-szinvonalon álló közvéleménynek keletkezése és fejlődése párhuzamosan halad azzal a fejlődéssel, melyben a hangulati mozzanatok fölé fokozatosan az egyénileg megformált vélemény kerekedik és mindinkább a hangulat f egy el mezőjévé és az akarat irányítójává válik. È fejlődési folyamatban a jellem és a hozzászerzett ismeretek egységesen döntő tényezőként jelentkeznek. A folytonos tanulás, ha célirányos neveléssel párosul, minde-
nekelőtt a jellemet teszi tudatossá és azt fejleszti. Á folytonos ismeretszerzés leglényegesebb hatása, hogy az egyén önmagának ébred kritikai tudatára. Szociális értékeléssel képessé válik arra, hogy egyénisége káros vagy értéktelen sajátosságait tovafejlődésükben elnyomja, az értékeseket pedig a közösség és a maga érdekei összhangjához képest tovafejlessze.

Az átöröklött és az elméleti s gyakorlati (tapaszlati) utón szerzett ismeretek útján tovafejlesztett jellem fejlettségétől és erejétől függ, mily mértékben tudja magát az egyén szuggesztív erejű közhangulatoktól függetleníteni és mily mértékben tud ily hangulatoknak ellentállni. Minél több és minél nagyobb ellentállásra lelnek az ily kritikátlan, legtöbbnyire kalandos vagy sajnálatos események nyomában fellobanó tömeghangulatok, annál inkább jut a vélemény a hangulat fölött uralomra, annál inkább válik ennek fékezőjévé és a fokozatos, békés társadalmi fejlődés biztosítékává.

Az egyén a tudás és a jellem különböző fokozatai szerint az emberek különféle alkalmoszerű csoportjaiban — a tömegben — és az életviszonyok gazdaságilag, kulturálisan és jogilag tagolt és egységgé fejlődött szervezetében — a társadalomban — különbözőkép elhelyezkedő lélektani egység. Úgy a társadalom, mint a tömeg e lélektani egységek szintézise; úgy a társadalom, mint a tömeg kultúrfoka az őket alkotó egyének tudásának és jelle-

mének fokától függ. Ettől függ elsősorban a társadalom szervezetének szilárdsága, ereje és fejlődésre való képessége; viszont a társadalom szervezetének szilárdságától, erejétől és fejlődési képességétől függ, hogy a tömegek mily irányú mozgalmakra és cselekvésekre kaphatók, mily irányban és mily mértékben mozgathatók meg.

Az egyéni kritika, intelligencia és jellem a tömegek és a társadalom kulfurfokának végső meghatározói. Csak helyeselni lehet azt az irányzatot, mely a *tömegbűnözések* és társadalmi eltévelyedések esetén is az egyéni felelősséget keresi es ezzel preventive is az egyéni felelősségérzetet kívánja fokozni. „Minél erősebb lesz a közösséggel szemben az egyén felelősségérzete, annál kevesebb fogantja lesz a tömegekre hatni akaró megtévesztő agitációnak, az eme célra előidézett gyülekezéseknek, a véletlen és logikátlan események szuggesztíójának. A közzel szemben nevelt felelősségérzet az intelligencia és a jellem fejlesztésével, a kritika erősödésével és mind nagyobb készültségével jár. Ezzel a fejlődéssel egyenes arányban halad az a fejlődés, melynek során a közvélemény mindinkább az egyes emberben érik. Az egyes ember kritikája, — tudása és jelleme — lesz az a csatatér, melyen a különböző érdekek és érvek küzdelme eldől és amely e harci eredményeivel a közvélemény tudatos részecskéjévé és hordozójává lesz.

Ha a történelem során „a legtöbb baj a tömegekkel volt, az is bizonyos, hogy a tömegek e látszólag „*velők* született” butasága és megbízhatlansága folytán a vezető rétegek a legkisebb gondot a tömegek, helyesebben a széles néprétegek nevelésére, illetve még helyesebben minden egyes ember tudásának és jellemének fejlesztésére fordították. Ha a tömegek e mestersegesen ápoltt „butasága és megbízhatlansága” a vezetők hatalmi céljai elérésére rendszerint jó eszköz is volt, mégis ugyanez a butaság és megbízhatlanság volt mindenkor az, mely az új népvézereknek is engedett és az immár elkopott jelszavakkal dolgozó régi vezéreket végül

mégis csak megbuktatta. A széles néprétegek nevelése, minden egyes ember tudásának és jellemének tudományosan tárgyilagos fejlesztése a valóban vezetésre hivatott, a kiváló tehetségű és nagyjellemű embereknek is elsőrendű érdeke.

Mindezzel szemben hiába hivatkoznak a különböző pártállásúak a különböző fajok, népek és nemzetek faji, néprajzi és nemzeti sajátosságaira, melyek a nevelhetést kizárják, a nevelést meddővé teszik.

A társadalmi nevelést az egyénen kell kezdeni és csak egyéenként lehet a nevelés eredményeiről ítéletet mondani. Minden más ítélet rendszerint elfogult általánosítás, melynek objektív alapja vajmi csekély.

Viszont túlzásnak bizonyul a kifejtettek után az a nézet is, mely a helyesirányú társadalmi fejlődést és a közélet egészséges megújódását kizárólag a társadalmi berendezésektől, a társadalom új és új szervezeti formáitól, új és új alkotmányformáktól, új államformáktól, új törvényhozási és új igazgatási szervezetektől várja. Nem valljuk ugyan, hogy valamely nép faji avagy nemzeti karaktere bizonyos szervezeti berendezésekkel, társadalmi-, alkotmány-, vagy államformákkal elválaszthatatlanul egybe volna nőve, viszont azonban azt sem tartjuk, hogy társadalmi berendezések, szervezeti-, alkotmány- és államformák egymagukban képesek lennének valamely nép életét megváltoztatni. Minden társadalmi berendezést, szervezeti, alkotmány- és államformát a benne élő emberek tudásának és jellemének kell hordoznia. És minden ily berendezés és szervezeti forma aszerint lesz fejlődésképes, minél inkább sikerül a benne élő emberek tudását és jellemét fejleszteni.

Hogy ebben a kölcsönösségben a faji és nemzetieknek nevezett homogén vonások is jelentős ható tényezők, senkisémet vitathatja. Azonban nagyon téved, aki ezeknek a tényezőknek a fejlődésben kizárólagosságot tulajdonít. Legalább is egyenrangú fontosságú ifeató tényezők az életviszonyok ezerféle és ugyanannyi

okra visszavezethető alakulása, ezek keretében a gazdasági és politikai erő- és hatalmi viszonylatoknak változatossága, ezekkel kapcsolatban a külpolitikai hatalmi viszonyok és az ezekkel egybefüggő eszmeáramlatok alakulása, illetve térfoglalása, az események és ezekkel kapcsolatban a tapasztalatok ereje és a mindezekkel egybefüggő gazdasági törvényszerűségek és szükségességek kényszerítő érvényesülése.

V.

A világnézeti kérdés.

Számos vonatkozásban érintettük, hogy a véleményének bár elsődleges, de nem egyedüli keletkeztető je és hordozója az érdek. Az anyagszerűség (a materializmus) és az eszménység (az idealizmus) közötti ellentétet a tudományos, politikai és hitviták során már régóta felállították és hangoztatják. Ma is ezt mondják az egymással kíméletlen harcban álló szélsőséges világnézetek közti különbség lényegének. Szerintünk a materializmus és az idealizmus között korántsem tátong az az áthidalhatlan úr és ellentét, amint azt a morálfilozófusok hangoztatni szeretik. A történelmi és a mindennapi példák egész sorozata azt mutatja, hogy az egyes érdekek és érdekrétegek rendszerint megtalálták a maguk idealistái!, akik a mögöttük sorakozó érdekek érvényesülésének ideológiáikkal hatalmas lendítő erővel szolgáltak. És viszont, az ideák, ideálok és ideológiák rendszerint érdekek és érdekrétegek jelszavaivá, érveivé és harci eszközeivé váltak, azok által kisajátítottak, felhasználtattak és tovafejlesztettek. Az érdekek és eszmék szerves kapcsolata, kölcsönös fejlődése és együttes érvényesülése a történelem és a mindennapi élet során lépten-nyomói megfigyelhető.

Az eszméknek és az anyag? érdekeknek ezt az elkerülhetlen találkozását nevezte el e sorok írója mintegy másfél évtizeddel ezelőtt materiális idealizmusnak,¹ majd később kultúrszociális világnézetnek.²

¹) Az élet útja. Pallas r.-t. kiadása, 1906. — Világharmónia. Pallas kiadása, 1908.

²) Jogalkotástani előadások, Eggenberger, 1918.

A helyes kultúrfejlődés világnézeti megjelölésére ma sem tudnánk találóbb megjelölést. Ideálokat a materiába és materiát az ideálokba: ez a helyes társadalmi fejlődés szükségszerű követelménye. Az ideák e kettőség eredményei és csak ebben az összetételükben válnak a társadalmi fejlődés mozgató erőivé.

Akár kultúrszociális világnézetnek, akár más néven levezzük is ezt az irányt, a materiális idealizmus mindenkép áthidaló békekötést jelent az egymással oly sokáig hadban állott, a demokrácia alkotmányos ideáljaival ellentétes harci eszközökkel dolgozó szélsőséges világnézetek között. E világnézetek szélsőséges volta elsősorban a közvélemény helyes kialakulásának és uralmi érvényesülésének hiánya folytán állott elő. A tudományos kultúra és ezzel a jellemes tehetségek teljesebb érvényesülésének korszakaiban azonban az ily szélsőségek túlhaladott történelmi emlékekké, fejletlenebb kultúrszakok maradványaivá lesznek. Az érdekek és az -eszmények szerves kapcsolatainak felismerése végre oly tartós világnézeti keretbe foglalhatja a társadalom minden rétegét melyben az egységes közvélemény kultúrájánisan megalapozott alkotmányos kialakulásának és kormányzati lehetőségének pedagógiai és lélektani feltételeid egyaránt megvannak.

Ami e világfejlődés hitétől a kételkedőket és a hitetleneket visszatartja, az a hatalmi érvényesülésnek, a gazdasági és politikai hatalomért, vezetésért, uralomért való versenynek legtöbbször még mindig tudatalatt működő megannyi motívuma. Ha még az olyan mélyrelátó kutatók is, mint Vierkandt, az idealizmus és a materializmus közötti ellentét forrását az árja és nem árja népfajok faji karakterében is látják, a népek és fajok fejlődéstana körébe eső újabb kutatások e feltevést vajmi kevésbé igazolják. A tapogatózó és homályos fajtörténelmi feltevéseknél sokkal mélyebbre világítanak a 19. és 20. század előttünk lefolyt osztályharcainak lélektani vizsgálatából merített tanulságok. Megmutatták

ezek a harcok, mint ahogy a múltak egyéb osztályharcai is ezt mutatták, hogy egyes közös érdekű és közös gazdasági törekvésű társadalmi rétegek mint nyernek e közös törekvéseik és érdekeik kapcsán közös világnézetet, mellyel gazdasági érdekeiket több-kevesebb ügyességgel betakarják. Ezek a világnézeti fölépítmények, a közös világnézeti ideológiák azután a gazdasági és hatalmi érvényesülésnek értékes lendítő erőivé lesznek. Ezek segélyével toboroznak híveket az egyes osztály- és gazdasági pártok más gazdasági érdekű rétegekből, kevésbé öntudatos osztályokból is, de általában ama emberek köréből, kik eszmeiségre és eszményiségre hajlanak. Ezek segélyével igazolják harci eszközeiket s taktikájukat és ezekkel igazolják vezetésre, hatalomra és uralomra irányuló törekvéseiket.

Ezek a világnézetek azonban, főleg azért, mert harcos világnézetek, előbb-utóbb végleg lejárvák magukat. Csakhamar kiderül, hogy a világmegváltó eszmék, az annyira hangoztatott világnézetek nyomban erejüket, színüket és hatásukat veszítik, midőn hirdetőik uralomra kerültek. A hatalmi elhelyezkedés, az uralmi helyzet az emberek mentalitását rendszerint nagymértékben befolyásolja. Az érvényesültek régi ismerőseiket, ideáljait, elveiket és eszméiket rendszerint elfelejtik, csak nehezen ismerik meg és csak azokat tartják meg »belőlük, akiket és amelyeket hatalmi berendezésükben és további érvényesülésükben használhatnak. Ezek az elkerülhetetlen és letagadhatatlan lélektani jelenségek természetesen vonják maguk után a hatalmi érvényesülés érdekeinek talaján épült harcos világnézetek mind-egyikének előbb-utóbb bekövetkező bukását.

Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb lesz egy a szélsőségeket áthidaló kultúrszociális világnézetnek, a materiális idealizmusnak jelentősége. E világnézet fogalmi körülírását szabadjon e sorok írójának egy 1918. április havában megjelent, de már 1916. október havában tartott előadásából újravidéznünk:

„Szigorúan körülhatárolt, a keresztény világnézetben helyesnek ismert etikai elveken kell a társadalomnak azokat a szervezeti és az államnak azokat a hatalmi formáit megtalálnunk, melyek az ember egyénisége szerint való gazdasági érvényesülését biztosítják.

Az etikai elvek foglalata egy kettős formulában fejezhető ki: szociálinduktív gondolkodásmód és szociál-
-altruisztikus, cselekvési mód az intézmények alkotásában és továbbfejlesztésében.

A szociálinduktív gondolkodásmód a nép életviszonylatai, akarásai, szükségletei, törekvései állandó és szorgos, módszeres és intézményes figyelésének kötelességét jelenti a társadalmi önkormányzat és az állami kormányzás minden közegére nézve. És jelenti egyben minden ember gondolkodásmódjának e tárgyilagos társadalmi megfigyelésekben nevelését.

A szociálaltruisztikus cselekvési mód pedig jelenti e szociális megfigyeléseken nyugvó gondolkodás talaján minden egyes dolgozó társadalmi réteg, osztály, csoport, szervezet és érdekelttség vágyai, akarata, törekvései, közvéleménye kialakulásának és akadálytalan megnyilatkozásának lehetővé tételét és e vágyaknak, akaratoknak, törekvéseknek, közvéleménynek az állami kormányzásban és igazgatásban, a jogalkotásban és jogfejlesztésben való részletetését.

Látnivaló ebből a kettős képletből is, hogy a kultúrszociális világnézet mindenekelőtt a népakarat hamisítatlan és osztatlan kialakulásának és megnyilvánulásának lehetőségeit, kibontakozásának szervezeti formáit és közvéleménnyé érlelésének társadalompedagógiai feltételeit kívánja megteremteni.”¹

A kultúrszociális világnézet a szociális kultúrának minél magasabb fokára kívánja az emberiséget segíteni és az ehhez vezető eszközöket a lélektan, társadalmi és alkotmánysszervezeti vonatkozásainak segítségével igyekszik megtalálni. Szociális kultúrán pedig azt a fejlődési.

¹) Jogalkotástani előadások. 47. és köv. 1.

fokot értjük, „melyet valamely korszak az emberi együttműködés és ennek keretében az emberi élet tökéletesezésének, szépségének, egészségének, boldogságának formáiban elér.”

A vonatkozó szervezeti alapelvek lényege, hogy e világnézet a gondolkodásnak módszerbeli és a cselekvésnek etikai megalapozásával a szélsőségek uralmát lehetetlenné kívánja tenni,

A világról alkotott e szemlélet betetőzése pedig az a felfogás, mellyel az anyagszerűség és az eszmeiség közötti szerves kapcsolatot feltárja és tudatossá kívánja tenni. Ezen a ponton válik a kultúrszociális világnézet materiális idealizmussá.

A szélsőségek áthidalása e világnézet leglényegesebb funkcióbeli jellegzetessége. Láttuk egy előbbi fejezetben, hogy az erős középső rétegek, az u. n. középosztály minél szélesebb körben való fejlődése az egészséges közvélemény kialakulásának lehetősége szempontjából is mily fontos. Most viszont azt is látnunk kell, hogy a közvélemény higgadtságát biztosító kultúrszociális világnézet is azoknak a rétegüknek az erősödését kívánja, melyek a gazdasági és elvi szélsőségek között helyezkednek el és a szélsőségeket magukba felszívni képesek.

, A modern polgárság kialakulása a fejlődésiek ebbe az irányvonalába esik. És ez a fejlődés egybeesik a szocializmus történetével is. A szocializmus a S. Simonok és az Owen Robertek idejében még tisztán utópisztikus világnézet volt, mely csak később, a Lassalle-ok, az Engels-ek és a Marx-ok munkájában lelt tudományos világnézetté, majd pártprogrammá. Amint azonban a szocializmus pártprogrammává vált, egyrészt világnézeti jellegében gyöngült ugyan, másrészt viszont agitatorikus, tömegeket toborzó erejében nőtt és éppen ezért átragadt olyan elemekre és rétegekre is, amelyek a pártkeretektől, vagyis gyakorlati küzdő formádtól mentes, tiszta; világnézeti megjelenésében megragadni és foglalkoztatni nem

tudott. A szocializmus gyakorlati és elméleti tanulsága? így lassanként a modern középső osztályok és általában az u. n. polgárság széles rétegeinek is közkincsévé lettek és e rétegekben azt a „szociális” irányzatot eredményezték, melynek gyakorlati megnyilatkozása a modera szociálpolitika. A további fejlődési fázis már most az, hogy a szocializmus a pártkeretekből kilépjen és az idők és gyakorlati küzdelmek tanulságai folytán újból világnézeti formában, most már azonban a széles néprétegekben és realizálható ideológiákban, a kultúrszociális világnézet formájában élje életét tovább.

A középső rétegek kultúrszociális világnézete így egyrészt a szocializmusból merített igazságossági elvekből, másrészt az eszményi kultúrára törekvő idealizmus elveiből nő ki. Nem valamely osztály harcos világnézete ez, hanem ellenkezőleg, a harcos világnézeteket kibékítő és kiegyenlítő áthidalás; aminthogy a modern középső osztályok fejlődése sem merev osztályalakulás, hanem egy egységes világnézet talaján álló egységes polgárság fejlődése: a gazdasági élet, a matéria idealizálása a jogeszmé igazságossági elvei alapján és a jogeszmé — az ideális igazságossági elvek — telítése a materiális élei reális tartalmával

A materiális idealizmus a modern polgárság világszemléleti megalapozására és egybefoglalására hivatott. Első megnyilatkozásaiban ez az idealizmus már a múlt század első évtizedeinek nagymestereinél, legjellegzetesebben talán Schillernél lelhető fel. Az érzékiségnek és az anyagszerűségnek az emberi élet művészi formában való megnyilatkozása, az ideálokban való kiélése, az ő érettebb életműködésében és műveiben válik talán a legszemlélhetőbbé. Az a magosán szárnyaló erkölcsi lendület azonban, mely a XIX. század második negyedét jellemezte, a szocializmus elméleti és gyakorlati tanulságaival gazdagodva a XX. század második negyedének polgárságában a széles néprétegek közkincsévé és ezzel a közvélemény erkölcsi hordozójává válhat.

A kultúrszociális világnézet talaján álló materiális idealizmus a további fejlődés optimisztikus tárlatait nyújtja.

Van a munkának és a gazdasági jólétnek egy bizonyos, mindig ápolandó középfoka, mely a túlzott kedély béli hullámzásokat féken tartja és csupán a higgadt vélemény bíráló és irányító szava nyomán kérés a teljesebb erkölcsi, szellemi és gazdasági kultúra irányában tovafejlődni.

Láttuk, hogy ennek a középfoknak a történelmi képviselői mindenkor a középső osztályok voltak. Csak a nagy nyomor és a túlzott bőség, az erkölcsi lezüllés és a gazdasági pusztulás talaján lendülhetnek elő szélsőséges irányzatok anélkül, hogy előbb a higgadtan bíráló helyes közvélemény és a kapcsolatos tapasztalatok retortáin át meg nem tisztultak és a fejlődés helyes középútjának túlzásoktól ment irányvonalaiba nem tértek volna. Minél szélesebb körre terjednek azonban az eddigi középső osztályok rétegei, minél többirányú lesz bennük a tudatosság és a szervezettség, annál inkább fognak bennök felszívódni és beléjük tűnni a gazdaságilag alattuk és felettük volt rétegek. A helyes állami beavatkozásnak a fejlődés eme irányvonalát kell szem előtt tartania.

A gazdaságilag mélyen alul és túlságosan felül levő rétegek fokozatos leolvadásával mind szélesebb és mind szilárdabb lesz a helyes közvélemény kialakulásának és fejlődésének talaja. A középső osztályok mind teljesebben töltik be az összesség kereteit, melyekbe» kívülök már alig lelhetők egyéb, osztályszámba menő rétegek. A polgár és a munkás fogalma mind egybeváogóbbá, mind azonosabbá válik. A szó szellemi értelmében mindenki úr, a szó államjogi értelmében mindenki polgár, a szó gazdasági értelmében mindenki munkás lesz.

Ebben a fejlődésben mind teljesebbé lesz minden egyes emberben az összességi öntudat, vagy amint mondani szokták, a szociális érzék. És minél telje-

sebbé lesz ez az összesség! öntudat, az összesség tudata és érzése az egyes emberben, annál inkább válik minden egyes ember a közvélemény tudatosan bíráló és cselekvő hordozójává.

Az egységes szemléleti távlatokat kereső világnézeteknek meg kell találniok azt a kormányzatra képes középírányt, melynek formáját itt a kultúrszociális világnézet, tartalmát a materiális idealizmus nevével jelölttik. A tisztán természettudományi világnézetben hiányzik az etikai imperativus, a tisztán erkölcsi világnézetekben hiányzik a 'természeti törvényszerűségek figyelembevétele, a tisztán gazdasági és alkotmány szervezeti világnézetekben pedig hiányzanak úgy az erkölcsi, mint a természettudományi világnézetek domináns elemei. A lassanként bontakozó kultúrszociális világnézet materiális idealizmusa és etikai individualizmusa át kívánja hidalni és egybe kívánja kötni a három világnézeti típust és a modern polgárság közvéleményének — gondolati, akarati, véleménybe!» és cselekvési formuláinak — biztos alapjait kívánja lerakni.

VII.

Kultúrtávlatok.

Ha a merőben politikai szervezettség csak félkultúrát jelent a közvélemény fejlődésének útján, keresnünk kell azokat az utakat és módokat, melyek segélyeivel a közélet a gazdasági és politikai szervezeti élet lidércnyomása alól felszabadulhat és a tárgyilagos igazságokon épülő és csupán ezek irányításával képződött vélemények társadalmává fejlődhet. Ha a múltak tanulságai után nem is táplálhatunk e téren vérmes reményeket, az emberi értelem fejlődésképesége mégis nyújt annyi biztosítékot, hogy a helyes közvélemény teljes kultúráját, mint az emberiség egyik ideális célját, többékevésbé megközelíthetjük.

Az emberiség kultúrfejlődése alapjában az emberi gondolkodás és ebből fakadólag az emberi cselekvés fajainak és módjainak fejlődése a béna szuggesztiótól és a gépies utánzástól a tudatos kritikáig. Hogy ez a kritika az emberek között legegényibb formáiban is általában hasonló, az emberek hasonló hajlamosságának, közös fizikai és intellektusbeli lényegének következménye. Ez a hasonló érzéki hajlamosság okozza, hogy az embereket a dolgoknak, vagyis a dolgokról való minél tárgyilagosabb igazságnak és azok való értelmének, a fogalmaknak és a társadalmi tüneteknek lényegere meg lehet tanítani. A dolgok és a jelenségek lényegének eme minél tökéletesebb ismerete útján keletkezik azután ama legmagasabbfokú meggyőződés mind megnyugtatóbb formája, melyet igazságnak nevezünk. És ezen, a dolgok és jelenségek lényegének tárgyilagos kutatása alapján keletkezett igazságkomplexumon alakul minden «gyes adott kérdésben egy egy véleménybeli ítélet, mely

a közvélemény alapjává fesz. Az emberek Hasonló ér-
zéki hajlamossága folytán eme véleményben ítéletek
egymáshoz hasonlóak lesznek és egységes igazságos-
sági formulákban nyerhetnek kifejezést. A helyes köz-
vélemény az így keletkezett igazságossági formula egy-
egy adott nyilvános kérdésben. Ehhez az igazságossági
ítélethez csupán a dolgok minél alaposabb ismerete, a
minél tárgyilagosabb igazság vezethet. Az igazi tudomá-
ny feladata, hogy ezt az utat egyengesse. Ez a tudomá-
ny vezeti az emberiséget a barbarizmusból a kultú-
rába: a tehetetlen szuggesztiótól és a vak utánzástól
a tudatos kritikáig és az egyénileg felépített igazságos-
sági ítéletig.

A szó legtagabb értelmében vett tudományos
munkát a társadalom és a közvélemény egész szerve-
zetébe be kell építeni. A tudománynak a társadalom és
a közvélemény minden szervezetében jelen kell lennie
és egyben a társadalmi szervezeték fölött kell állnia és
a közéletet irányítania kell.

Gyakorlatilag ez az alaptétel a következőkép for-
mulázható: Az iskolának, az életbe való bevezetés leg-
főbb céljával, mindenekelőtt tárgyilagos, bíráló, szigorúan
tudományos gondolkodásmódra kell nevelnie. Az érdek-
szervezetek minden fajtáját, a gazdasági szervezetektől
a pártszervezetekig politikájukban tudományos munká-
latoknak kell vezetniök, melyeket nagyrészt a szerveze-
tekben kell elvégezni. Kell végül a szigorúan tudomá-
nyos munka társadalmi szervezeteinek lenni, amelyek
feladata, hogy tudományos anyagot, tudományos munká-
latokat gyűjtsenek, hogy így a társadalmi tünemények,
élelszükségletek és jogpolitikai célok tárgyilagos fel-
dolgozása útján minden igazi népképviselőt és minden
helyes közélet legfőbb irányítóivá váljanak.

Mindeme követelményeket egy formulában lehel
összefoglalni: igazságra nevelni, igazság útján szer-
vezni, igazsággal kormányozni.

Az iskolának igazságra kell nevelnie. Ha a helyes

közvélemény minél tárgyilagosabb igazságossági ítélet, mely a dolgok minél teljesebb ismeretén nyugszik, úgy az embert is mindenekelőtt a dolgok minél tökéletesebb ismeretére, tehát a minél tárgyilagosabb igazságra kell nevelni. Ez csupán elfogulatlan tudományos munkálatok vezetésével történhet. A tárgyilagos tudományos munkával való ez az igazságra nevelés egyben jellemnevelés is. Mert a minél tárgyilagosabb igazság, a dolgok, tények és társadalmi tünetek minél teljesebb lényegének megelégedése befolyásolhatlan mérlegelést és független ítélezést követel. A tudományos kutatásra való nevelés egyben az emberré és emberbaráttá nevelést is jelenti.

A társadalmat az igazság útján kell szervezni. Hogy valamely gazdasági réteg helyes érdekei — véleménye ez elsődleges alapjai — valójukban felismertessenek, állandó tárgyilagos tudományos munkára van szükség magában az érdekelték körében. Maga az érdekek homogeneitásának felismerése a csoportokban és rétegekben helyesen csupán tudományos munkálatok alapján történhet. Az így létrejött szervezet pedig csak akkor nyugszik tartós és valóban biztos alapon, ha magában az érdekszervezetben állandó tudományos munka támogatja és alapozza meg. A vezetők uralmának is igazságon kell nyugodnia, ha ez igazságok csak részigazságok, osztályigazságok, csoportigazságok is. Így kell a társadalomnak már szervezkedési alapjaiban is az igazság útján szervezte! nie, így keletkezik a helyes közvéleményért vívandó alkotmányos harcnak lehetősége.

Azonban csak lehetősége. E harc kívánatos eredményét, a helyes közvéleményt a minden érdekretegűl független, szabad tudományos kutatás kormányzata biztosíthatja. Ez az említett formulának harmadik” tagja: igazsággal kormányozni. Mindenekelőtt lehetővé kell tenni a szó legtágabb értelmében vett tudományos kutatást. Ez minden egyes ember korlátlan lehetőségét jelenti, hogy tanulhasson, hogy kutathasson, hogy gondolkodhasson. Ez a tudományos munka igazi népszerű-

sftése. Ezért mindenekelőtt a legkülönbözőbb népies tudományos szervezetek útján a tudományos kutatáshoz való kedvet és a tudományos igazságba vetett hitet kell felébreszteni. Az egész nép tudományos munkáját változatos, minden népréteget átfogó és egyesítő szervezetekkel, népies tudományos intézetekkel kell rendszeresíteni.

A keresztül-kasul tudományosan szervezett társadalmi életben az egész társadalom élénk, Örömmel dolgozó főiskolává és üdén, de tárgyilagosan ítélkező legfelsőbb bírósággá lesz. A tudományosan szervezett társadalom tanulva és ítélkezve dolgozik, mindig is figyelemmel a legkülönbözőbb érdekek és érdekelttek hangjai iránt. Ez a helyesen képződő, tudatosan kormányzó közvélemény legfelsőbb és legátfogóbb szervezete.

A tudományos műveltség általánosításával, tehát a tudományok társadalmosításával ama időszak kérdésköre, melyeket mind több ember egyazon természetes módon old meg, mind nagyobb lesz: a tudományos képzettség, a tudományos szakismeretek terjesztése miné több kérdést fog mind több ember előtt magától értődő egységes módon megvilágítani. Az ily kérdésekkel kapcsolatban a vélemények harca mind fölöslegesebbé fog válni. Annál jobban fog azonban mélyülni a közvélemény variáns része megmaradt kérdéseire vonatkozó véleményharc. Azokat a vitás kérdéseket, melyek előrehaladott tudományos képzettség mellett is vitások maradnak, mélyen tudományos módon keli majd nyilvánosan tárgyalni. A minél tárgyilagosabb igazság tudományos fegyvereivel küzdő felek harca mindenesetre inkább fog helyes megoldásokat eredményezni, mint ama korok küzdelmet, melyekben a szociális igazságosság érvényesülése a korlátlan pártküzdelem esélyeitől függött.

Az így felépített szociális nevelésügy útján bizonynyal közelebb jutunk a biztosan haladó kultúrfejlődéshez. Ez a fejlődés azonban az emberi nem lelki tökéletesülését is feltételezi. Mert a kultúra csak akkor fejlődhet valóban haladó módon, ha a kultúrfejlődés-

nemcsak a tudományos képzettség fokozását, de egyben a szilárd, lelkes, magasan erkölcsi emberi jellem fejlődését is jelenti.

Kultúrán ebben a távlatban mindenekelőtt az emberek békés együttműködésének szépségét éltjük. A „szép” itt mindenekelőtt etikai értelemben veendő: az egyes ember jólétét jelenti az összesség együttműködésében kifejtett munkájában. Az együttműködő részecskének az összesség munkájában való e jóléte szubjektív meghatározásban az erényben való örömet jelenti. A haladó kultúra eszerint az örömet és az erénynek minél teljesebb azonossága.

Ez a kultúra csupán a közvélemény helyes képzése kapcsán fejlődhet. Az értékek tárgyilagos vizsgálata, a motívumok józan értékelése és az akaratelhatározások tudatos mérlegelése, mindez együttvéve a kritikát jelenti, mely csupán a gondolkodás és az elképzelés tehetségének minél többlettel való képzése útján fejleszhető. Sokoldalúan fejlesztett bíráló képesség nélkül a kultúrát állandóan az a veszély fenyegeti, hogy a békés emberi együttműködés és az egyes ember jólétének azonosságát a meggondolatlan utánzás és a tehetetlen szuggesztív rombolja szét és hogy így a tudatos vélemény és az ezt szolgáló akarat fölé ismét és ismét a merő hangulat kerekedik. A szó legtágabb értelmében vett nevelésügy így a helyes kultúra fejlődési feltételeinek homJéíterébe lép.

Ha e nevetés ügy most vázolt ideális célkitűztse így tisztán áll is előttünk, az eme cél felé vezető utón számos kérdőjel mered elénk. A különböző talajokból fakadó harci erők sokszor még oly erős tusában jelentkeznek, hogy a szkeptikus tekintet sok indokkal kételkedhet a kultúra eljövendő diadalában. Eme különböző harci lehetőségek egyikét-másikat érintettük és igyekeztünk rámutatni e hamis harci szólások tévedéseire. Érintettük az osztályprobléma, a faji kérdés, a világ nézetek, a politikai és érdekszervezetek szuggesztív téve-

déseinek némely vonatkozását és mindenütt konstruktív módon igyekeztünk a szociális kultúra kiegyenlítő közép-útjára rámutatni.

Mennyiben segítenek ez útra a megismerés és a közlekedés modern technikája?

A tudományos igazság feladata, hogy a tömeg-tévedésekre megalkuvást nem tűrő módon rámutasson és a hamis próféták és a téves „kísérletek” káros befolyású presztízseről a leplet mindenkor lerántsa. A tudományos technika egyik legelőkelőbb feladata e szempontból a megismerés és a megértés eszközeinek tökéletesítése. Egy-egy új ily eszköz meglelése: ezek az igazi forradalmak az emberiség kultúrfejlődésében. A tudományos technika számos vívmánya emelte így az egyes korok tömegeinek kultúráját egymás fölé: a fejlődés vonalának fölfelé haladó iránya le nem tagadható. Az az ember, akinek életberendezéseihez tartoznak a gőz- és villamos gépek, a telefon, a telegráf, a marconigráf, az automobil, a repülőgép és a fizika és kémia megannyi új és új csodája, annak idegzete és tudása kétségtelenül más, mint az előző korok emberéé. A modern technika világában fejlődött ember jellemét kell mármost a szellemi tudományoknak a lehető legmagasabb fokra emelni.

A feladat nem a legegyszerűbb. A modern technika világában nincs ugyan szükség az emberek tömeges összejöveteleire ahhoz, hogy egymás törekvéseiről és véleményeiről tudomást szerezzenek, ez azonban nem jelenti a tömegszuggesztió veszedelmeinek megszűntét. A távolságokat leküzdő technika számos eszköze villámgyorsan viszi tovább az események kritikátlan hírét, ami a tömegcsalások és megtévesztések széles perspektíváit nyitja meg. Viszont a személyes összejövetel csökkenése folytán az egyén kevésbé figyelhető meg és igen ügyesen tud elsiklani a közvélemény egészséges ellenőrzése elől. A technika modern eszközei segélyével a tájékozatlan vagy tévesen tájékozott tömegeknek hely-

telen irányban való szervezése és felhasználása is sokkal gyorsabb, tehát könnyebb, mint primitívebb technikájú korok lassabban mozgatható szervezeteinél. A kalandorok karrierjének távlatai így mindenesetre biztatóbbak, mint a csöndesen búvárkodó kutató igazságainak kilátásai.

E kétségtelen hátrányokkal szemben áll azonban az a körülmény, hogy a modern technika világában az az ember sokkal kevesebb erőfeszítéssel és sokkal rövidebb idő alatt tájékozódhat, szerezhethet megbízható híreket és információkat/mint az előző korok emberei. Az egyénnek is ugyanazon technikai eszközök állván rendelkezésére, mint amelyekkel Őt meg lehet közelíteni, nem kerül nagy megerőltetésébe, hogy a hozzá érkező híreket, felhívásokat és impressziókat gyorsan és kellő gondossággal ellenőrizze. Kétségtelen, hogy mindez a modern embertől bizonyos állandó felkészültséget és készenlétbenállást követel, ami azonban épp úgy állandó megszokássá válik, mint az ismeretek egyébírányú állandó szerzése és tökéletesítése. Mert a modern ember felsőbbisége a technikailag hátramaradottabb, fejletlenebb korok embereivel szemben az ismeretszerzés, a megismerés módjainak és eszközeinek tökéletesbülésében és a tárgyilagos, tudományosan ellenőrzött ismeretek körének nagymérvű bővülésében áll. Ez a körülmény — a megismerés és a megközelítés technikai eszközeinek nagyfokú gyarapodása — teszi, hogy egyrészt az emberek közötti közösség mind szorosabbá lesi, másrészt azonban az eme közösségben szervesen elhelyezkedő ember szuverén Ítéloképessége is mind magasabb fokra emelhető.

Így ellensúlyozzák egymást a megismerés és a közlekedés modern technikájának hatásai.

Rég köztudomású, hogy az egyén a tömegben veszít egyéniségéből és a tömeghatások szuggesztív ereje folytán egyéniségétől különben idegen Ítéletekre, elhatározásokra, érzelmekre és cselekvésekre ragadtatja magát. E téren a tömegmozgalmak történelme, de a

tanácsok, testületek, összejövetelek, egyesületi ülések és népgyűlések működésének lélektani megfigyelése is gazdag példatárral szolgálnak.

Az eme példákból leszűrt szomorú tanulságok vittek igen kimagasló gondolkodókat arra a következtetés[^] hogy Közvélemény nincs, mert az ember a tömegben egyrészt egyéni felelősségének, másrészt egyéni ítélőképességének talajáról lecsúszik és az így előállt összesség — a „tömeg” — megbízhatatlan és Ítélezésre képtelen.

E dolgozat minden fejezetében kimutatni igyekezünk, hogy a közvélemény gyökerei nem a tömegben vannak, hanem, hogy a társadalmi önkormányzat e nélkülözhetlen kelléke, a helyesen fejlődő társadalmi élet e természetes kísérő tünete — a közvélemény — a szerves társadalomban egységként elhelyezkedő egyénben érik.

A modern technika világának társadalma és embere is ezt a tételt igazolja. A megismerés és a közlekedés modern technikai eszközei a társadalmat szervezesebb egységbe, az összességet tökéletesebb szervezetbe hozzák, mint az előző korok merőben hatalmi, illetve politikai eszközei. Ezzel azonban fokozatosan tűnik a szoros értelemben vett tömeg és kóros pszihikai hatásainak jelentősége. Az egyes ember mindinkább abba a helyzetbe kerül, hogy testületi és egyéb tömeges összejövetelek nélkül is állandóan a köznek nevezett társadalmi összességben áll, ebben tájékozódik, ítél és ennek részecskéjeként cselekszik. A társadalmi egység mind erősebb lesz, de ezzel párhuzamosan, ugyanama hatások következtében az egyes ember is mind jobban függetlenül a kóros tömeghatások szuggesztív befolyása alól.

De ha a tudományos megismerés és a közlekedés technikájának modern eszközei a modern ember Ítélképességének és ezzel a helyes közitéleinek biztató távlatait nyújtják is, e távlatok az emberi együttműködés szépségének és egyben az egyes ember élete tökéletese-

désének fokozásához csak úgy vezethetnek, ha az objektív tudományos megismerés és modern technika kultúráját e kultúrával egybeforrott szociális világszemlélet hordozza.

Ezt a világszemléletet fejtegetéseink során kultúr-szociális világnézetnek neveztük, melynek lényege, amint láttuk, egy új szociáletikai individualizmus. Az új embernek ez a magatartása a társadalmi közösségben csakis szociálinduktív gondolkodásmód és ebből fakadólag szociálaltruisztikus cselekvési mód eredménye lehet.

A jogi, gazdasági és pedagógiai eszközök minden fajtájának kell e szociális etikát az egész társadalom és minden egyes ember egyéniségének jellemvonásává tennie. A szociáletikai individualizmus új társadalmi kultúrájának kiépítése a szociális harmóniára törekvő modern ember legkorszerűbb feladata.

Függelék.

(Irodalmi útmutatások.)

Ama tudományos monográfiák száma, melyek a közvéleménnyel, mint központi problémával foglalkoznak, még mindig nagyon csekély. Legfigyelemreméltóbb *Bauer* Vilmosnak érdemes kultúrtörténeti munkája, *Die öffentliche Meinung und ihre geschichtlichen Grundlagen. Ein Versuch.* Tübingen, Mohr, 1914. E munka bibliográfiai jegyzetei jelzik a vonatkozó irodalom történeti kezdeteit: *Temple*, Sir William, *Essay upon the Original and Nature of Government*, 1672; *Jaques Necker* iratai (1. *Oeuvres de M. Necker*, Lausanne, 1786.); *Jeanne Pierre Papon*: *De l'action de l'opinion sur le gouvernement*, 1788.; *Dieudonné Thiébauld*: *Traité sur l'esprit publique.* Paris, an VI. de la République française; *Wieland*: *Gespräche unter vier Augen*, IX. 1798.; Franz Josias v. *Hendrich*: *Über den Geist des Zeitalters und die Gewalt der öffentlichen Meinung*, 1797.; *Ranke*: *Die Theorie und die öffentliche Meinung in der Politik*, 1832. (Hist. polit. Zeitschrift); Karl v. *Gersdorff*: *Über den Begriff und das Wesen der öffentlichen Meinung.* München, 1880. stb.

Ha a múlt század irodalmában csak szórványosak is az idevonatkozó nyomok, annál inkább nyomul a probléma a 20. században a modern demokráciák némi leírásánál és bírálatánál a tudományos szemlélet előterébe. Eme iratok között *Bauet* emített könyvének kívül különösen az amerikai A. Lawrence *Lowell* előadásainak gyűjteménye (A. L. *Lowell*: *Public Opinion and Popular Government.* London, Bombay and Calcutta, 1913.) méltó a figyelemre. Egyes más ismert amerikai és angol politikai írók munkáit is meg kell e helyütt említenünk; ilyenek pl. *Bryce* ismert terjedelmes műve az amerikai közéletéről (*The American Commonwealth*, New-York, 1910.), A. V. *Dicey* alapvető jogpolitikai vizsgálódásai (*Law and Public Opinion in England*, London, 1905.), A. T. *Hadley* szellemes könyve

(Undercurrents in American Politics, 1915. New-Haven, London, Oxford), stb.

Ezekon és egyes kisebb idevágó írásokon (pl. R. Chasseriaud: La formation de l'opinion publique, Paris, 1914.; Tömmies: Zur Theorie der öffentlichen Meinung, SchmoUers Jahrbuch, 1916 stb.) kívül a legtöbb gondolkodást anyagot nyújtják a társadalmi és néplélektan terén folytatott kutatások. A Wundt felléptéig terjedő idevonatkozó irodalom jó bírálati és történelmi áttekintését nyújtja Carlo Sganzi: Die Fortschritte der Völkerpsychologie von Lazarus bis Wandt, Bern, 1913. című munkája, Wilhelm Wandt néplélektani munkásságát viszont születésének mostani százados évfordulója alkalmából az egész tudományos irodalom eléggé méltatta. A szűkebb értelemben vett társadalmi lélektan és egyik modern hajtása, a tömegelektan köréből mindenesetre kfiönösen ki kell emelnünk az olasz Scipio Sighele munkáját, Psychologie des Auflaufs und der Massenverbrechen (H. Kurella fordítása) 1897, Drezda és Lipcse; G. Le Hon részben magyarra is lefordított tömegelektani műveit (La psychologie des foules, La psychologie politique et la défense sociale, Les opinions et les croyances, stb.); az amerikai E. A. Ross társadalmi lélektanát (Social Psychology, New-York, 1907.); J. Maxwell Psychologie Sociale Contemporaine-jét (Paris, 1911.), A. Christensen ismert művét (Politics and Crowd Morality, New York, 1915.); Torde műveit (Les lois de l'imitation, Paris, 1890.; L'opinion et la foule, 1911.); Nordau jól ismert munkáit (Die konventionellen Lügen der Kulturmenschheit, Biologie der Ethik, stb.); R. Michels műveinek némelyikét (Probleme der Sozialphilosophie, Leipzig, 1914.); Simmel egyik-másik művét (Soziologie, Grundfragen der Soziologie, stb.). Jó bevezetést nyújt egy pszichológiai erkölcsstanba E Dürr, Grundzüge der Ethik, (Heidelberg, 1909) c. munkája. A modern pszichoanalitikai irodalom társadalompszichológiai hajtásaiból federn értekezését (Zur Psychologie der Revolution. Die vaterlose Gesellschaft, Wien, Leipzig, 1919.) és a magyar Koinai írását (Psychoanalyse und Soziologie. Zur Psychologie von Masse und Gesellschaft, Leipzig, Wien, Zürich, 1920.) említhetjük meg.

A fajok fejlődésstanának irodalmából különösen ki kell emelnünk Ludwig Gumplowicz (Der Rassenkampf, Innsbruck, 1883.), Ignaz Zollschan (Das Rassen problem, ^fien, 1910.), W. Z. Rioley (The Races of Europe, Lon-

don, 1900A W.J. *Themas* (Race Psychology, The Amer. Journ. of Sociology, 1912.), J. *Dewey* (Interpretation of savage Mind, Psychological Review) munkáit, a franciáknak *Gobineau-tól Finot-ig* terjedő iratait, stb. *Vierkandt* egyik érdemes munkája (Naturvölker und Kulturvölker, Leipzig, 1896.) is ebben az összefüggésben említendő.

Az ókori demokráciákkal foglalkozó terjedelmes irodalomból messze kimagaslik kitűnő magyar akadémikusunk, *Schwarz Gyula* monumentális munkája (Die Demokratie, Leipzig, 1879.) és G. F. *Hertzberg* szép műve (Hellas und Rom, Berlin, 1872.) Problémánk szempontjából az újabkori történelem módszereivel foglalkozó irodalomból különösen ajánlható G. *Wolf* munkája: Einführung in das Studium der neueren Geschichte, Berlin, 1910.

A vonatkozó magyar irodalomból meg kell említenünk *Leopold Lajos* (A presztízs. Budapest, 1912.), *Farkas Geyza* (különböző értekezések a törnegléktan köréből), *Jászi Viktor* (A kollektív lélek), *Steberényi Lajos Zsigmond* (Tömegmozgalmak az alföldi parasztvárosokban. Budapest, 1913.) és *Déán^ István* (Tömeglélektani jelenségek a társadalomban, 1920. stb.) munkáit. Folyónataink közül különösen a „Huszedik Század” kötőnböző évfolyamai és legújabban a „Társadalomtudomány” című negyedévi szemle tartalmaznak figyelemreméltó társadalomlélektani tárgyú értekezéseket.

Ha még e terjedelmes irodalmi anyaghoz a problémánk taglalásánál figyelmen kívül nem hagyható alkotmánytani és társadalomszervezet! kérdések (politikai pártok, sajtó, parlament, demokrácia, érdekképviseletek, stb.), továbbá a lélektan már csaknem áttekinthetetlen irodalmát és a világnézetekről szóló írásokat is hozzá-« számítjuk, úgy érthető, hogy a közvélemény lélektana modern kutatójának be kell érnie azzal, ha a problémát lehetőleg sok vonatkozásban ragadta meg és oly rendszert adott, melyen a további kutatások elindulhatnak.

A politikai pártok lélektanáról szóló munkámban (Gazdaságpolitikai pártok fejlődése. Adatok a politikai jpártok lélektanához. Budapest, Táltos kiadása, 1917,0 a most említett részletkérdésekről (pártok, érdekképviseletek, parlament, stb.) meglehetősen kimerítő irodalmi áttekintést nyújtottam. Szabadjon e tekintetben említett Biankámra utalnom.

TARTALOM:

ELŐSZÓ	3
I. ókori és újkori demokráciák.....	5
Az ókori tömeguralom. — A merőben politikailag szervezett demokrácia veszedelmei. — Autokrácia és despotizmus a demokráciában. — A kultúrpolitikai feladatok. — A demokrácia és a közvélemény fejlődésének történelmi állomásai. — Közvélemény és népkormányzat.	
II. Az eseményektől a közvéleményig.....	14
Állandó szociográfiai megfigyelések intézményesítésének szükségessége, — Az események, az életviszonyok, az érdekek, a hatalmi viszonylatok és a vélemény kölcsönhatásai. — Közvélemény a természeti fejlődésben, a pártmasinizmus alkotmányrendszerében és az államcsínyek korszakaiban. — A közvélemény lélektanának módszere,	
III. Népfajok, osztályok, foglalkozási rétegek	23
A közvélemény képződésének etimikai alapjai. — Az osztályok fejlődésének fajtörténelmi eredetei. — A középső osztályok fejlődésének kezdetei. — A középső osztályok szerepe a közvélemény fejlődésében. — A foglalkozási ágak jelentősége a közvélemény alakulásában.	
III. Jellem és tudás	31
A társadalmi és lélektani elemek viszonyos kapcsolata az erkölcs és a kör vetemény alakulásában. — Érzések, hangulatok, érdekek, akarat, vélemény. A jellem és a tudás szerepe e fejlődésben. — A társadalom és a tömeg kultúrfokának végső meghatározói. — Az intézmények erejének s az egyéni jellem és tudás fokának viszonyossága. Az eme kölcsönösségben ható tényezők.	

V. A világnézeti kérdés.....	41
Materiális idealizmus. — Kultúrszociális világnézet. — A szélsőségek világnézeti áthidalása. — A kultúr- szociális világnézet alkotó elemei. — Szociálinduktív gondolkodási és szociálaltruisztikus cselekvési mód. — A modern polgárság közvéleménye és a kultúr- szociális világnézet. — Szociális érzék, materiális idealizmus, etikai individualizmus.	
VI. Szervezetek és vezetők.....	49
A merő politikai szervezethez világa. A szervezeti élet elégtelensége. — Klikkek és szervezetek uralma. A vezetők uralmának lélektana. — Érdekképvise- letek, pártok, parlamentek. — A közvéleményt ér- lelő egyéb technikai eszközök, különösen a sajtó. A sajtó, mint a gazdasági és politikai szervezeti élet kísérő jelensége. — A sajtó az abszolutisztikus kor- szakokban. — A sajtó hivatása és a sajtóügy re- formja. — A nagy emberek a közvélemény és a népkormányzat azonosságának kultúrájában.	
VII. Kultúrtávlatok	65
A tömegszuggesztiótól a tudatos kritikáig. Az igaz- ságossági ítéletek fejlődése. — A jó iskola. Igazságra tanítás, jeilemképzés és embertársi érzésre nevelés. — A társadalmi szervezetek tudományos megalapo- zása. — A szuverén tudományos kutatás népszerű- sítése. A tudományos képzettség társadalmosítása. — A közvélemény kultúrája e társadalmi nevelésben. A kultúrszociális etika esztétikája. — A szociális etika és a helyes közvélemény alakulásának esélyei a modern technika világában. A tömeg jelentőségé- nek hanyatlása. — Szociáletikai individualizmus.	
Függelék. (Irodalmi útmutatások)	75